

UNIVERSITETI I EVROPES JUGLINDORE

УНИВЕРЗИТЕТ НА ЈУГОИСТОЧНА

ЕВРОПА SOUTH EAST EUROPEAN

UNIVERSITY

FAKULTETI I SHKENCAVE SHOQËRORE BASHKOHORE

ФАКУЛТЕТ ЗА СОВРЕМЕНИ ОПШТЕСТВЕНИ НАУКИ

FACULTIES OF CONTEMPORARY SOCIAL SCIENCES

STUDIMET POSDIPLOMIKE - CIKLI I DYTË

TEZA:

**NDIKIMI I PANDEMISË COVID – 19 NË
DIPLOMACINË KOSOVARE**

KANDIDATI:
ANDUENA BEQIRI

MENTORI:
Prof.Dr. AGRON RUSTEMI

SHKUP, QERSHOR 2022

TABELA E PËRMBAJTJES

1.ABSTRAKTI.....	4
1.1.ABTRACT.....	5
1.2.АБСТРАКТ.....	6
2.HYRJE.....	7
2.1.Lënda e hulumtimit.....	8
2.2. Qëllimet e hulumtimit.....	9
2.3.Hipoteza.....	9
2.4. Metodologjia e hulumtimit.....	10
2.5 Rëndësia e punimit.....	10
KAPITULLI I.....	11
3. Kosova në kapitull të ri historik.....	11
3.1 Burimet dhe ndikimi i pandemisë globale.....	13
3.2 Mjedisi i punës në kushte Pandemie në Kosovë.....	15
3.3 Çfarë është Diplomacia Shëndetësore.....	21
KAPITULLI II.....	25
4. Pandemia COVID – 19 dhe Diplomacia Kosovare.....	25
4.1 Ndikimi i pandemisë në diplomaci.....	28
4.2 Diplomacia shëndetësore në pandemitë e kaluara.....	31
4.3 Mungesë të informacionit rreth COVID – 19.....	34
KAPITULLI III.....	40
5. E ardhmja e diplomacisë multilaterale pas pandemisë COVID 19.....	40
5.1 Ndryshimet me pandemi COVID – 19 në diplomacinë Kosovare.....	45
5.2 Ballafaqimi, ndikimi politik, ekonomik dhe sundimi i ligjit gjatë Pandemisë COVID – 19.....	49
5.2.1 Ndikimi Politik.....	54
5.2.2 Ndikimi ekonomik.....	56
5.2.3 Sundimi i ligjit gjatë Pandemisë COVID – 19.....	63
6. PËRFUNDIMI.....	68
7. BIBLIOGRAFIA.....	71

Një efekt i mundshëm i pandemisë COVID-19, do të jetë një fokus në rritje e diplomacisë shëndetësore, një temë që rrallë është marrë nga studiuesit të marrëdhënieve ndërkombëtare. Pas shqyrtimit të literaturës ekzistuese mbi diplomacinë shëndetësore, argumentoj për dobinë e duke dalluar synimet e shteteve, nga praktikat e tyre të diplomacisë shëndetësore në avancimin tonë, të kuptuarit se kur shtetet angazhohen në diplomacinë shëndetësore, diplomacinë bilaterale, rajonale ose shtrirje globale.

Historia e fundit e shpërthimeve, të sëmundjeve infektive të shekullit të XXI, suxheron një largim të mundshëm, nga diplomacia shëndetësore me pjesëmarrje globale.

COVID-19, jep shembuj të shumtë, nga kritikë e përhapura ndaj Shëndetësisë Botërore.

Megjithatë pandemitë, bëhen më të shpeshta, diplomacia shëndetësore kosovare, është më e lokalizuar dhe ka të ngjarë të jetë më pak efektive, duke pasur parasysh domosdoshmërinë e zbutjes dhe kontrollit global. Historikisht, diplomacia kosovare, ka mbetur në periferi të marrëdhënieve ndërkombëtare.

Pandemia COVID – 19, ka dhënë shembuj të shumë shteteve, që përqendrojnë shëndetin në politikën e jashtme, një praktikë që ka të ngjarë dhe do të vazhdojë edhe pas pandemisë. Është koha, për të çuar përpara diplomacinë, në studimin dhe praktikën e marrëdhënieve ndërkombëtare.

Gjatë kësaj kohe mund të themi se Kosova, kishte një etapë të rëndësishme në diplomaci, me njohjen nga Izraeli. Marrëveshja e Uashingtonit, në kohë pandemie, ishte një e arritur shumë e madhe për ne, për të forcuar bashkëpunimin në mes të Izraelit dhe Kosovës.

Jo e gjithë diplomacia kosovare, ka të bëjë vetëm me shëndetin.

Diplomacia kosovare dhe politikat ndërkombëtare, bashkëpunojnë dhe synojnë të kenë zhvillime të rëndësishme midis shteteve të tjera. Shtetet zgjedhin midis një game të gjerë opsionesh, për formatimin e diplomacisë së tyre shëndetësore, nga angazhimi me organizata ndërqeveritare globale.

Por edhe pandemitë, krijojnë mundësi për shtetet, që të ndjekin qëllimet e politikës së jashtme, që u shërbejnë kryesisht interesin kombëtar. Synimi kryesor, i shteteve në pandemi, është mbrojtja fizike, ekonomike dhe shëndeti i qytetarëve.

Fjalët kyçe: Pandemia Covid-19, Organizatën Botërore Shëndetësore (OBSh), Inteligjenca artificiale (AI), Qeveria, Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut.

1.1. ABSTRACT

A possible effect of the COVID-19 pandemic, will be a growing focus of health diplomacy, a topic that is rarely taken up by scholars of international relations. After reviewing the existing literature on health diplomacy, I argue for the usefulness of distinguishing the intentions of states, understanding when states engage in health diplomacy with a bilateral, regional or global reach.

Recent history of infectious disease outbreaks in of the XXI century, suggests a departure possible from health diplomacy with global participation.

COVID-19, provides numerous examples, from widespread criticism of World Health.

However pandemics are becoming more frequent, Kosovar health diplomacy, is more localized and is likely to be less effective, given the need for global mitigation and control.

Historically, Kosovar diplomacy has remained on the periphery of international relations.

The COVID-19, pandemic has provided numerous examples of health-focused states, in foreign policy, a practice that is likely and will continue even after the pandemic.

It is time to move diplomacy forward in the study and the practice of international relations.

During this time we can say that Kosovo had an important stage in diplomacy, with recognition by Israel. The Washington agreement, in pandemic times was a very accomplished many of us, to strengthen the cooperation between Israel and Kosovo.

Not all Kosovar diplomacy is about health. Kosovar diplomacy and international policies cooperate and aim to have important developments among other states. States choose between a wide range of options for formatting their health diplomacy, from engaging with global intergovernmental organizations.

But pandemics also create opportunities for states, to pursue foreign policy goals that the national interest grew. The main target of states in the pandemic is their physical, economic protection and health.

Keywords: Covid-19 Pandemic, World Health Organization (WHO), Artificial Intelligence (AI), Government, European Convention on Human Rights.

1.2. АБСТРАКТ

Можен ефект од пандемијата COVID-19, ќе биде се поголем фокус на здравствената дипломатија, тема која ретко се занимава од научниците за меѓународни односи.

По разгледувањето на постоечката литература за здравствената дипломатија, Јас се расправам за корисноста да се разликуваат намерите на државите од нивните практики на здравствена дипломатија, разбирање кога државите се вклучуваат во здравствена дипломатија со билатерален, регионален или глобален досег.

Последната историја на појава на заразни болести во XXI век, сугерира можно отстапување од партиципативната здравствена дипломатија.

COVID-19 дава бројни примери, од широката критика на Светското здравство.

Сепак, пандемиите стануваат се почести, косовската здравствена дипломатија, е повеќе локализиран и веројатно е помалку ефикасен, со оглед на потребата за глобално ублажување и контрола. Историски гледано, косовската дипломатија остана на периферијата на меѓународните односи.

Пандемијата COVID-19 даде бројни примери на земји кои го фокусираат здравјето на надворешната политика, практика која е веројатна и ќе продолжи и по пандемијата.

Време е да се унапреди дипломатијата во проучувањето и практикувањето на меѓународните односи. За тоа време можеме да кажеме дека Косово имаше важна фаза во дипломатијата, со признавање од Израел.

Договорот од Вашингтон, во време на пандемија беше многу големо достигнување за нас, за зајакнување на соработката меѓу Израел и Косово.

Не целата косовска дипломатија е поврзана со здравјето. Косовската дипломатија и меѓународната политика, соработуваат и имаат за цел да имаат значителен развој меѓу другите држави.

Државите избираат од широк спектар на опции за форматирање на нивната здравствена дипломатија, од ангажирањето со глобалните меѓувладини организации.

Но, пандемијата, исто така, создава можности за државите да ги следат целите на надворешната политика во служба на националниот интерес пред се. Главната цел на пандемиските состојби е физичката, економската заштита и здравјето на граѓаните.

Клучни зборови: Пандемија на Ковид-19, Светска здравствена организација (СЗО), Вештачка интелигенција (АИ), Влада, Европска конвенција за човекови права.

2.HYRJJE

Në shekullin XXI, filloj një ritëm i rritur i pandemisë, duke vendosur zgjedhjen e shteteve në zbatimin e diplomacisë shëndetësore në lehtësimin të mprehtë.

Natyra e pandemisë, kërkon bashkëpunim ndërkombëtar, për zbutjen dhe kontrrollin.

Por edhe pandemitë, krijojnë mundësi për shtetet, që të ndjekin qëllimet e politikës së jashtme, që u shërbejnë kryesisht interesin kombëtar në vend.

Synimi kryesor dhe jo vetëm i Kosovës, në pandemi është mbrojtja fizike, ekonomike dhe shëndeti i qytetarëve.

Ndonjëherë, ky synim arrihet më së miri duke punuar me Organizatën Botërore Shëndetësore, për çështje shëndetësore.

Në këtë studim, Kosova gjithashtu mundohen të përdorë diplomacinë shëndetësore, për të ndërtuar vullnetin e mirë dhe duke ndjekur synimet dhe raportet e Organizatës Botërore Shëndetësore.

Duke pasur parasysh gjatë pandemisë Covid - 19, shtetet vlerësojnë urgjencën, e qëllimeve të tyre të ndryshme dhe mjetet më të mira për t'i arritur ato nëpërmjet diplomacisë.

Në këtë punim hidhet dritë në të ardhmën e diplomacisë kosovare, ndaj pandemisë dhe efektin e aftësisë së këtyre institucioneve, për të trajtuar në mënyrën efektive pandemitë e ardhme.

Gama e çështjeve me të cilat përballlet Diplomacia Kosovare është më e kufizuar, megjithatë ato nuk janë më pak urgjente apo intensive se ato të shteteve të mëdha.

2.1.Lënda e Hulumtimit

Kjo është një çështje, që shihet shpesh në hulumtimet dhe raportet të shumta, nga Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSh), Organizatës së Kombeve të Bashkuara (OKB), Bashkimi Europian (BE), dhe organizatat e tjera ndërkombëtare shkencore . Sot kur bota po përballlet me Pandemin COVID-19, në përgjithësi efektet në politikën e jashtme, do të vazhdojnë të jenë të shumta. Pandemia COVID-19 ka pasur impakt serioz, në relacionet dhe komunikimet në mes të shteteve, duke ndaluar komunikimet fytyrë me fytyrë (B2B), duke ju përshtatur platformave virtuale.

Koncepti i Diplomacisë dhe politikave të jashtme ka të bëjë me takimet midis njerëve, tash e qindar vite, aktivitetet zhvillohen me komunikime, në mes të dy apo më shumë personave, të cilët kanë përfaqësim diplomatik të një shteti. Bashkërendimi i dijeve dhe eksperiencave të ndryshme është një nga zgjedhjet më të mëdha të Pandemisë në botë.

Pothuajse çdo vend dhe territor raporton raste të koronavirusit, sëmundja infektive e lidhur me një lloj të ri të koronavirusit, ku po merr shumë jeta dhe po i bllokun vendet. COVID – 19, e ka gjuhëzuar të gjithë botën, andaj bota duhet të përshtatet shpejt, me mënyrat e reja të jetesës dhe mënyrat e reja të punës. Ndikimi në Diplomacisë kosovare është veçanërisht i prekur nga zhvillimet e fundit, pasi takimet, konferencat, ngjarjet e mëdha po anulohen. Andaj Pandemi, po teston botën tonë të globalizuar.

Si kurrë më parë në politikën e jashtme, diplomacia dhe diplomatët janë në kërkim të formave të reja dixhitale, duke vazhduar komunikimin, e marrëdhënieve me shtetet dhe institucionet multilaterale edhe në kohë krize.

Kjo është dëshmi e një ndryshimi të madhë, të cilin e ka imponuar pandemia në diplomaci dhe në politikat e jashtme, disa nga këto ndryshime pa dyshim do të mbesin edhe pasi të kalojë COVID-19.

2.2. Qëllimet e hulumtimit

Qëllimi i këtij punimi, është hulumtimi më i thellë dhe i detajuar rreth Pandemisë Covid -19, duke përfshirë gjithë botën për një kohë shumë të shkurtër e posaqërisht Kosovën.

Hulumtimin do të pasurojmë, me deklarata të ndryshme zyrtare, intervista me ekspertë të politikës dhe diplomacisë ndërkombëtare.

Ky punim si njëri nga punimet e pakta të kësaj fushe, e ka për qëllim që të vendosë dhe përcaktoj kriteret e nevojshme dhe domosdoshme për zhvillimet e mëtutjeshme duke pasur në konsideratë, diferencat që ekzistojnë midis vendeve të zhvilluara dhe ato në zhvillim. Ky studim do të tentojë, një analizë të përceptimit që bota, po përballlet me një pandemic, për të cilën as nuk janë në dijeni nga dhe se si erdhi në mesin tonë.

Nga gjithë punimi dhe çështjet e kërkimit të evidentuara dhe të shtjelluara tek paraqitja e rezultateve dhe diskutimi i tyre, orientohen dhe burojnë disa hipoteza. Diplomacia dhe simboli i saj, më i dukshëm i misionit diplomatic, është e hapur për ndryshime të konsiderueshme dhe bëhet perms, një sistemi të kombinuar formal dhe joformal në përputhje me standardet e vendosura.

2.3. Hipoteza

Në këtë propozim për tezën e masterit, pretendoj të diskutojmë këto hipoteza kryesore:

1. Pandemia Covid 19, kishte ndikim të madhë në Diplomacinë Kosovare.
2. Efektet e pandemisë në politikat e jashtme, duke pasur impakt serioz në relacionet dhe komunikimin në mes të shteteve.
3. Përhapja e shpejtë e Pandemisë, ndryshojë shumë nga rregullat e Protokolit Diplomatik, në Republikën e Kosovës.
4. Mbyllja e kufijeve dhe kufizimi i lëvizjes, së njerëzve në mbarë botën, ka bërë që të gjitha vizitat zyrtare, të anulohen dhe takimet diplomatike, të kalojnë në platformën virtuale.
5. Roli i Organizatës Botërore Shëndetësore – OBSH-ja, karshi Kosovës.
6. Koronavirusi ka marrë vëmendje të madhe, në nivelin global, ku ka të bëjë edhe në aspektin diplomatikë.

Përfundimet e studimeve dhe analizave empirike, do të tregojnë rezultatin përfundimtar të hipotezave të paraqitura.

2.4. Metodologjia e Hulumtimit

Gjatë këtij hulumtimi, do të përdorim të dhëna nga burime parësore dhe dytësore që do të thotë artikuj të ndryshëm, deklarata, intervista, etj.

Në shërbim të hulumtimit do të ndjekë këto metoda:

1. Metoda e analizës dhe sintezës-kjo metodë do të përdoret për prezentim logjik të objektit të hulumtimit.
2. Metoda e induksionit dhe deduksionit - kjo metodë do përdoret për të ardhur deri te konkluzionet dhe rekomandimet lidhur me tezën në fjalë.
3. Metoda e intervistimit - kjo metodë do të përdoret për të marrë opinion e eksperteve të ndryshëm për çështje të rëndësishme historike.

2.5. Rëndësia e punimit

Rëndësia e tezës në fjalë, është grumbullimi dhe elaborimi i fakteve të shumta, në një studim të veçantë duke përfshirë këtu periudhën kohore Pandemike prej dy viteve në Kosovë.

Janë bërë studime, rreth pandemisë në politikat e jashtme dhe të brendshme, në faza të caktuara, por konsideroj që duhet një studim më i thellë në aspektin politik dhe ndikimi i politikës ndërkombëtare, veçanërisht asaj për Mbrojtjen Ndërkombëtare e të Drejtave të Njeriut.

Kapitulli I

2. Kosova në kapitull të ri historik

Kohezioni, shpesh ndihmon në krijimin, e qëllimit dhe konsistencës së përbashkët në politikën e jashtme dhe diplomacinë e shteteve të vogla. Mund të zvogëlojë komplikimet në qeverisje, që rrjedhin nga interesat dhe perspektivat konkurruese ose konfliktuale të një shoqërie komplekse dhe të larmishme. Megjithatë, kufizimet e burimeve nënkuptojnë, se shtetet e vogla shpesh kanë më pak burime të nevojshme për ndërveprim efektiv me shtetet e tjera. Burimet e nevojshme për të mbledhur dhe analizuar informacionin përkatës, për të përpunuar dhe hartuar pozicione dhe perspektiva, si dhe për të mbledhur dhe vendosur rreshtime dhe rrethana në mbështetje të pozicioneve të tyre mund të jenë të pamjaftueshme.¹

Ngjarja e vetme, në kohën e COVID-19, mund të themi historike, ka qenë ajo nga njohja e Izraelit, në Washington me 4 shtator 2020.²

¹ Evropa e Lire, (03 shtator, 2021), Marrëveshja e Washingtonit, Gjetur në:

<https://www.evropaelire.org/a/marreveshja-uashingtonit-nje-vit-pas/31442223.html>

² Klan Kosova, (04 Shtator 2021) Një vit nga marrëveshja e 4 shtatorit në Washington, Gjetur në:

<https://klankosova.tv/nje-vit-nga-marreveshja-e-4-shtatorit-ne-washington-video/>

Diplomacia kosovare në kohën e pandemisë, arriti një marrëveshje historike, gjithmonë duke pasur ndërmjetësim nga Shtetet e Bashkuara të Amerikës, nga ish-presidenti Donald Trump është bërë njohja e Kosovës nga Izraeli. Në marrëveshje, kërkohet që Kosova duhet të hap Ambasadën në Jerusalem.³

- **Në dokumentin nënshkruar nga kryediplomatët e Kosova dhe Izraeli thuhet:**

“Të udhëhequr nga vullneti i përbashkët, duke promovuar dhe forcuar lidhjet miqësore, si dhe për të zgjeruar bashkëpunimin mes dy vendeve dhe bazuar në parimet universale të ligjit ndërkombëtar, duke riafirmuar përkushtimin e përbashkët për të forcuar bashkëpunimin e frytshëm në sferën politike, ekonomike, të tregëtisë, teknike e kulturore dhe në sfera të tjera të interesit të përbashkët, (Kosova dhe Izraeli), kanë vendosur që të themelojnë marrëdhënie diplomatike në nivel ambasadorësh”.

Ministria e Jashtme e Kosovës, të asaj kohe Meliza Haradinaj- Stublla dhe Ministri i Jashtëm i Izraelit, Gabriel Ashkenzi, festuan marrëveshjen me një ceremoni virtuale, ku të dy liderët nënshkruan dokumentet e tyre.

Gjatë ceremonisë së nënshkrimit, të marrëveshjes të mbajtur përmes Video-Konferencës Zoom, Ministri i Jashtëm i Izraelit, Gabriel Ashkenzai, theksoj se lidhjet e reja janë historike duke pasqyruar një ndryshim, në rajon dhe në marrëdhëniet e botës arabe – muslimane me Izraelin. Në ceremonin virtuale, gjatë nënshkrimit të ceremonisë, morën pjesë Nënkretari amerikan i shtetit, Z. Palmer dhe Ambasadori Amerikan, në Prishtinë dhe Jerusalem.

Ministri Ashkenazi, marrëdhënien diplomatike në mes Izraelit dhe Kosovën e quan “Histori”.

Ndërsa Ministria Haradinaj-Stublla, potencojë se marrëveshje në mes Izraelit dhe Kosovës shënojë një kapitull historik.⁴ Pas një kohe të gjatë, rreth gjashtë muaj pas njohjes së Kosovës nga Izraeli, u hap Ambada me një ceremoni të shkurtër, duke e ngritur flamurin e Kosovës, para ndërtesës në Jerusalem. Njohja e Izraelit është shumë e rëndësishme për Kosovën, duke ndihmuar integrimin e saj në organizata ndërkombëtare.⁵

³ The voice of the America, (02 mars 2021) , Izraeli dhe Kosova vendosin marrëdhëniet diplomatike, Gjetur në: <https://editorials.voa.gov/a/5798753.html>

⁴ Ministria e Punëve të Jashtme dhe Diasporës (02 shkurt 2021),Kosova dhe Izraeli vendosin marrëdhënie diplomatike mes dy shteteve, Gjetur në: https://www.mfa-ks.net/single_lajmi/4292

⁵ Izraeli sot, (04 gusht 2020),Kosova pershendet merrveshjen Izrael – EBA, Gjetur në: <https://www.izraelisot.com/2020/08/14/kosova-pershendet-marreveshjen-izrael-eba-meliza-haradinaj-deshmi-per-paqe-dhe-zhvillim/>

3.1. Burimet dhe ndikimi i pandemisë globale

Përhapja e shpejtë e koronavirusit po teston botën, diplomacia është veçanërisht më e prekur nga këto zhvillime, pasi takimet, konferencat dhe ngjarjet e tjera të mëdha anulohen. COVID-19, u shfaq në Wuhan, Kinë në fund të vitit 2019 dhe u përhapë shpejt, sëmundja infektive e lidhur me një lloj të ri të koronavirusit, po merr jetë dhe po i ndalon vendet. Gjithë bota po e kupton, se duhet të përshtatemi shpejt me mënyrën e re të jetesës dhe mënyrat e reja të punës. Shtet të tëra janë mbyllur, vizitat shtetërore janë anuluar, udhëtimet zyrtare dhe komunikimet fizike janë kufizuar. Si kurr më parë politika e jashtme, diplomacia dhe diplomatët janë në kërkim të formave të reja dixhitale, për të vazhduar mirëmbajtjen e marrëdhënieve me shtetet dhe me institucionet multilaterale edhe në kohë krize. Pandemia koronavirus ka paraqitur sfida të jashtëzakonshme për diplomacinë, Kosovare, disa praktika janë dashur të përshtaten, ndërsa diplomatët duhet të adresojnë, situatën e menjëhershme të krizës dhe të punojnë drejt përgjigjeve të koordinuara.⁶ COVID-19, nuk është vetëm një pandemi globale dhe krizë e shëndetit publik, duke ndikuar rëndë edhe ekonominë globale dhe tregjet financiare në botë. Reduktimet e ndjeshme të të ardhurave, një rritje e papunësisë dhe ndërprerjet në industrinë e transportit, të shërbimeve dhe të prodhimit janë ndër pasojat e masave për zbutjen e sëmundjeve që janë zbatuar në shumë vende. Është bërë e qartë se shumica e qeverive ka nënvlerësuar rreziqet e përhapjes së shpejtë të COVID-19 dhe ishin kryesisht reaguese në përgjigjen e tyre ndaj krizës. Meqenëse shpërthimi i pandemisë, në të ardhmen e afërt, kërkohen veprime ndërkombëtare proaktive jo vetëm për të shpëtuar jetë, por edhe për të mbrojtur prosperitetin ekonomik. Infeksioni jo vetëm që është kthyer në një krizë të shëndetit publik, por ka prekur edhe ekonominë globale.⁷ Një ndikim i rëndësishëm ekonomik ka ndodhur tashmë në të gjithë globin për shkak të reduktimit të produktivitetit, humbjes së jetëve, mbylljes së bizneseve, ndërprerjes së tregtisë dhe shkatërrimit të industrisë së turizmit. COVID-19 mund të jetë një thirrje, për liderët globalë që të intensifikojnë bashkëpunimin

⁶ Helvetas, (Mars 2021), Ndikimi i Covid-19, Gjetur në:

http://helvetas-ks.org/demos/wp-content/uploads/2021/03/Raporti-Covid-19_ALB_02.pdf

⁷ Wikipedia (2020), coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në : https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo

për gatishmërinë ndaj epidemisë që të ofrojnë financimin e nevojshëm për veprimin kolektiv ndërkombëtar. Ka pasur informacion të mjaftueshëm mbi kostot e pritshme ekonomike dhe shëndetësore të shpërthimeve të sëmundjeve infektive , por bota ka dështuar të investojë siç duhet në masat parandaluese dhe të gatishmërisë për të zbutur rreziqet e epidemive të mëdha. Qëllimi kryesor i shteteve, në një pandemi është mbrojtja e shëndetit fizik dhe ekonomik të qytetarëve të tyre. Nganjëherë, ky qëllim arrihet më së miri duke punuar për çështje shëndetësore. Diplomacia shëndetësore, e praktikuar në këtë mënyrë mund të shfrytëzojë kostot e reduktuara të transaksioneve dhe të shohë rritjen e shkëmbimit të informacionit. Si është zhvilluar diplomacia shëndetësore, gjatë COVID-19 dhe krizave të kaluara globale të shëndetit, marrëdhëniet ndërkombëtare, kanë studiuar shëndetin global, për një kohë të gjatë.⁸ Përveç mësimet, nga ekspertët e shëndetit publik mbi këtë temë, studiuesit e marrëdhënieve ndërkombëtare, mund të kontribuojnë duke përqendruar rolin e politikës në këtë diskutim. Diplomacia shëndetësore, ka dalë nga shëndeti publik dhe shpesh herë është përqendruar, në mënyrën se si diplomacia mund t'i shërbejë shëndetit, në politikën ndërkombëtare, veçanërisht nëse ajo ekzekutohet në mënyrë shumëpalëshe, me shtrirje globale , në baza rajonale dhe atë bilaterale.

Ky vit, ka paraqitur një sfidë të jashtëzakonshme, për diplomatët kosovar. Ndikimi i Pandemisë COVID-19, ndihet pothuajse në të gjitha fushat e marrëdhënieve ndërkombëtare. Në të njëjtën kohë, ka sfida të ndryshme për zhvillimin e diplomacisë dhe mënyrën se si punojnë diplomatët.⁹ Veçanërisht, në dritën e bllokimeve dhe distancimit shoqëror, diplomatëve iu desh të ndryshonin mënyrën e punës. Për diplomatët, nga vendet e vogla dhe ato në zhvillim, disa nga këto sfida u acaruan dhe u shfaqën sfida shtesë. Në muajin e fundit të vitit 2020, paraqiti një mundësi të mirë për të parë atë që ndodhi, por edhe për të parë atë që na pret në vitin e ardhshëm dhe madje edhe më gjerë. Debatet po zhvillohen në kontekstin, e projektit të ndryshme kërkimor, ku e ardhmja e diplomacisë

⁸ COUNCIL OF EUROPE (07 PRILL 2020), Dokument Informativ, Gjetur në:
<https://rm.coe.int/sg-information-document-albanian/16809e2116>

⁹ Helvetas, (Mars 2021) , Ndikimi I Covid-19, Gjetur në:

http://helvetas-ks.org/demos/wp-content/uploads/2021/03/Raporti-Covid-19_ALB_02.pdf

kosovare dhe ndryshimet në fushat e marrëdhënieve ndërkombëtare, në përgjigje të COVID-19. Praktikuesit diplomatikë, duhet të jenë krenar për atë që kanë arritur gjatë vitit 2020 në kohë pandemie, duke treguar se janë mjeshtër, të përshtatjes edhe në këtë kohë.

3.2. Mjedisi i punës në kushte pandemie në Kosovë

Bota e diplomacisë është veçanërisht, e prekur nga këto zhvillime, pasi takimet konferencat dhe ngjarjet e tjera të mëdha po anulohen. Për herë të parë, Banka Botërore dhe Fondi Monetar Ndërkombëtar (FMN), do të organizojnë takimet e tyre në internet.¹⁰ Organizata e Kombeve të Bashkuara (OKB), Bashkimi Europian (BE) dhe organizatat e tjera janë zhvendosur nga sallat e konferencave online, duke shkaktuar ndryshim të madhë në diplomaci. Kalimi i përshpejtuar, drejt takimeve dhe diplomacisë në internet, ka pasur ndryshime të mëdha:

- Platforma online, duhet të përmirësohet, për të ofruar stabilitet dhe siguri në diplomacinë Kosovare,
- Takimet ballë për ballë, duhet të përshtaten me dinamikën e reja online,
- Shumë nga rregullat e protokollit, duhet të rishikohen dhe ndryshohen.¹¹

Takimet, konferencat dhe ngjarjet e tjera në diplomaci, po ndryshohen dhe janë bërë më të rëndësishme pasi COVID-19, u përhap shpejt, duke i detyruar diplomatët dhe stafin diplomatik të respektojnë rregullat e distancimit. Qindra ngjarje në mbarë botën edhe në Kosovë, kanë bërë kalimin nga takimet e on-site në atë online për herë të parë.¹² Kriza shëndetësore COVID-19 është kthyer në një krizë ekonomike globale, duke vënë në

¹⁰ Qeveria e Kosovës, (Prill 2020). Vendimet e mbledhjes, Nr.01/07, Gjetur në: <https://kryeministri-ks.net/wpcontent/uploads/2020/03/Vendimet-e-Mbledhjes-s%C3%AB-7-t%C3%AB-t%C3%AB-Qeveris%C3%AB-s%C3%ABRepublik%C3%ABs-s%C3%AB-Kosov%C3%ABs-2020.pdf>

¹¹ Qeveria e Kosovës, (Prill 2020). Vendimet e mbledhjes Nr. 01/11. Gjetur në: <https://kryeministri-ks.net/wpcontent/uploads/2020/03/Vendimi-nr.01-11.pdf>

¹² Wikipedia (Prill 2020). coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në: https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo

rrezik shëndetin, vendet e punës dhe të ardhurat e miliona njerëzve në mbarë botën.

Masat e rrepta të kontrollit të miratuara nga shumë vende në gjysmën e parë të 2020 për të rrafshuar rritjen e infektimit vendosin një frenim të konsiderueshëm në shumicën e aktiviteteve ekonomike dhe sociale. Rënia e orëve totale të punës dhe rënia e pjesëmarrjes nuk janë parë në kohë paqeje që nga depresioni i madh. Ka shenja se lugina e recesionit të mprehtë dhe të thellë ekonomik global është arritur në shumë ekonomi të G20-ës.

Megjithatë, siguri se rimëkëmbja është e shpejtë dhe e qëndrueshme, dhe rindërtimi i një tregu pune më elastik dhe gjithëpërfshirës, mbeten sfida të konsiderueshme.¹³

Në samitin e tyre më 26 mars 2020, udhëheqësit e G20 u angazhuan të bëjnë gjithçka që nevojitet për të kapërcyer këtë pandemi dhe pasojat e saj në ekonomi dhe shoqëri, dhe në veçanti, të mos kursejnë asnjë përpjekje për të mbrojtur vendet e punës dhe të ardhurat e njerëzve. Si pjesë e këtij angazhimi, udhëheqësit e G20-ës kanë kërkuar nga ILO dhe OECD të monitorojnë ndikimin e pandemisë në punësim. Ndërkohë, punëtorët me kontrata afatgjata kanë qenë ndër të parët që humbën punën gjatë krizës pasi kontratat që u mbaruan nuk u rinovuan. Rritja e kërkesave të reja për papunësi në mars dhe prill 2020 u nxit pothuajse tërësisht nga punonjësit e agjencive të përkohshme dhe punëtorët në punë të përkohshme, kontratat e të cilëve nuk u rinovuan. Në mënyrë të ngjashme, rënia e numrit të vendeve të punës midis fundit të shkurtit dhe fundit të prillit, në krahasim me të njëjtën periudhë të vitit 2019, u shkaktua kryesisht nga reduktimi i punësimeve me kontrata me afat të caktuar, pavarësisht përpjekjeve për të pakësuar përkohësisht rregulloren ekzistuese për përdorimi i llojeve të tilla të kontratave.¹⁴

Prej muajit mars 2020 edhe kur filloi Pandemia COVID-19, besohet se në Kosovë, kanë humbur punën rreth 40 mijë persona, dhe se nëse vazhdon ky trend numri i atyre që do të humbin punën për shkak të pandemisë do të rritet deri në 60 mijë.¹⁵

¹³ GAP INSTITUTE. (2020), Impact of COVID-19 pandemic on local government, Gjetur në: https://www.institutigap.org/documents/23503_Ndikimi%20i%20pandemis%C3%AB%20COVID19%20n%C3%AB%20pushtetin%20lokal.pdf?fbclid=IwAR1dMr4MX0cKS0q0bVJPhZ41oxi29w2IOejhrhMzUNjJOiXYdn5N_iqF30

¹⁴ COUNCIL OF EUROPE, (7 Prill 2020), Respektimi i demokracisë, shtetit të së drejtës dhe të drejtave të njeriut në kuadrin e krizës sanitare të COVID-19, Gjetur në: <https://rm.coe.int/sg-information-document-albanian/16809e2116>

¹⁵ Telegrafi (04.08.2020) Pandemia Covid-19 rreth 40 mije persona humben punen ne Kosove, Gjetur në: <https://telegrafi.com/pandemia-covid-19-rreth-40-mije-persona-humben-punen-ne-kosove/>

- **A po ndryshon COVID – 19, qasjen onsite në atë online?**

Patjetër se po, ndryshimet kanë ndodhur duke ndryshuar takimet onsite në atë online, duke kaluar më pak kohë në udhëtime dhe kostot më të ulëta të udhëtimit, duke vendosur çdo llojë të ngjarjes që do të organizohet dhe duke zgjedhur platformën, që i përshtatet nevojave specifike të takimeve diplomatike kosovare, “Life in Pandemics”.

- Si të organizoni dhe drejtoni takime online,
- Përditësime dhe njoftimi i konferencave në Diplomaci në webfaqe,
- Bashkohuni me konferencat e drejtpërdrejta, për të diskutuar në ndikimin e COVID-19,
- Përdorni kohën tuaj, duke mbajtur takime online në Diplomaci.¹⁶

Diplomacia bëhet më së miri, ballë për ballë dhe në hapsirat joformale për biseda, që i shtojnë negociatat përpara janë të dosmosdoshme, megjithatë mungesa e hapsirave joformale heq mjetet e rëndësishme për arritjen e konsensusit. Andaj shqetësimet në lidhje me ngarkesën e punës, për vitin 2020 dhe 2021 dhe aftësinë që vendet e vogla dhe ato në zhvillim të marrin përsipër këtë ngarkesë me delegacionin kosovar relativisht më të vogël dhe më pak ekspertë. Diplomatatë fituan aftësi të reja në lundrimin dhe përdorimin e mjeteve dixhitale për komunikim dhe takime. Janë krijuar forma dhe opsione të reja për takime – veçanërisht forma hibride (online) takimesh, ku disa pjesëmarrës takohen në vend, ndërsa të tjerët marrin pjesë në distancë, kjo teori do të praktikohet edhe pas Covid-19.¹⁷ Në mënyrë për të parë raportimin diplomatik është ta konsideroni atë si një aspekt dukurie më të gjerë dhe më të përgjithshme, në rrjedhën e informacionit. Transmetimi i informacionit është një aktivitet themelor i njeriut që në një formë ose në një tjetër zhvillohet gjatë gjithë kohës dhe në rrethana të shumta.¹⁸ Si çdo metodë tjetër e rrjedhës së informacionit, raportimi diplomatik duhet të ketë strukturën e vet të dallueshme.

¹⁶ Sbunker (15 Prill 2020). Diplomacia në kohën e Covid19. Gjetur në: <https://sbunker.net/op-ed/90471/diplomacia-ne-kohen-e-covid19/>

¹⁷ Alhashimi, Hana. The Future of Diplomacy after COVID-19. *Multilateralism and the Global Pandemic*. Routledge, Taylor & Francis Group. England.UK. 2021 (fq.18)

¹⁸ Friedrich Erbert Stiftung (Dhjetor 2021). Perspektiva e përgjithshme: Agjenda ekonomike progressive për Kosovën, Gjetur në: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kosovo/19202.pdf>

Ajo duhet të dalë nga një kontekst i përcaktuar qartë dhe ka nevojë për drejtim dhe qëllim, andaj duhet të përdorë çfarëdo mjeti komunikimi që është aktualisht në dispozicion.

Dy aspekte të kundërta karakterizojnë rrjedhën e informacionit në çfarëdo forme që ai kryhet. Nga njëra anë, kur informacioni ekziston, ekziston nevoja dhe tendenca e natyrshme që ai të rrjedhë jashtë, dikush mund ta vendos këtë në një mënyrë tjetër.

Ekziston nevoja për një marrës njerëzor, po aq sa një transportues njerëzor, që faktet dhe ngjarjet të bëhen informacion.

Prandaj, synimi themelor është që të gjitha llojet e raportimeve, duke përfshirë raportimin diplomatik, të bëhen të hapur dhe të pakufizuar.¹⁹ Çështja është se deri në çfarë mase ka kufij për këtë hapje, dhe për më tepër kush vendos për këto kufij. Mbajtja e informacionit është një mjet për një individ ose një grup individësh për të ushtruar kontroll mbi të tjerët.

Në përgjithësi, teknologjia ka qenë në anën e lëvizjeve drejt rrjedhës më të lirë të informacionit, megjithëse herë pas here është përdorur edhe për qëllime të kundërta.

Zbulimi i madh erdhi me shpikjen e shtypjes. Dikush mund të kthehet edhe më tej, te shpikja e shkrimit. Zbulimi i fundit përfaqësohet nga interneti. Është e dobishme ta vendosim fenomenin e internetit në këtë kontekst historik. Në mënyrën se si po evoluon, Interneti është pjesë e garës shekullore që tregon drejt një fluksi më të lirë dhe më të hapur informacioni.

Është thënë shpesh se gjuha nuk është vetëm një instrument komunikimi, por vetë thelbi i diplomacisë. Diplomatat angazhohen në negociata, bindje, prezantim dhe komunikim, të cilat të gjitha kërkojnë aftësi gjuhësore për kryerjen efektive të punës diplomatike. Si gjuha e shkruar ashtu edhe ajo e folur kërkojnë zotërimin e koncepteve dhe aftësive dhe duhet të marrin në konsideratë mesazhin dhe kontekstin.²⁰ Gjuha mund të shërbejë gjithashtu si një formë veprimi: kur paralajmërojmë, kërcënojmë, premtojmë, sugjerojmë, pajtohemi, këshillojmë ose ndryshe, ne jemi duke bërë diçka, dhe jo thjesht duke thënë diçka. Roli i të pathënave në komunikim (heshtja kuptimplotë) është po aq vendimtar.

¹⁹ Deutsche Welle (10 Janar 2022). Kosovë: Nga një situatë e mirë epidemiologjike drejtë përkeqësimit, Gjetur në: <https://www.dw.com/sq/kosov%C3%AB-nga-nj%C3%AB-situat%C3%AB-e-mir%C3%AB-epidemiologjike-drejt-p%C3%ABrkeq%C3%ABsimit/a-60378359>

²⁰ Wikipedia (Prill 2020). coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në: https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo

Gjuha është po aq e rëndësishme sot sa ishte për të dërguarit dhe negociatorët e parë. Sot, teknologjia po formëson vazhdimisht aspekte të caktuara të gjuhës dhe diplomacisë, me futjen e mjeteve të reja për komunikim dhe interpretim, mënyra të reja të kapjes dhe ruajtjes së dokumenteve diplomatike dhe metodave që lehtësojnë negociatat në internet. Vëmendje e madhe i kushtohet rasteve studimore të traktateve, fjalimeve presidenciale, njoftimeve publike, reklamave qeveritare dhe materialeve mediatike, në mënyrë që të lidhet diskutimi teorik me shembuj praktikë. Meqenëse komunikimi efektiv ka të bëjë shumë me qëllimet dhe kontekstet e leximit në mënyrë korrekte, jepen njohuri për variablat përkatëse kulturore, sociale dhe psikologjike.²¹

Megjithatë, gjuha mund të shërbejë edhe si një formë veprimi. Teoria e aktit të të folurit tregon se jo vetëm fjalët kanë fuqinë për të shkaktuar veprime, por shumë thënie janë një formë veprimi në vetvete.

Qasjet ndaj gjuhës, si veprim është shumë domethënëse për diplomacinë, pasi konfirmon se ndërhyrjet dhe komunikimet diplomatike nuk janë thjesht një mjet për një qëllim, por mund të jenë qëllime në vetvete: diplomatët veprojnë mbi botën përmes gjuhës. Prandaj është e rëndësishme të kuptojmë se çfarë saktësisht po bëjnë ata me anë të gjuhës që përdorin. Teoria e aktit të të folurit na fton të bëjmë dallimin midis një akti të të thënit të diçkaje, asaj që bën duke e thënë atë dhe asaj që arrihet duke e thënë atë. Ai gjithashtu bën dallimin midis akteve të të folurit të drejtpërdrejtë dhe të tërthortë. Veprimet e të folurit të drejtpërdrejtë ose shënohen me fraza të caktuara si për këtë, ose me përmendje të qartë, si të premtoj, të paralajmëroj, etj. Në rastin e akteve të të folurit indirekt, qëllimi i folësit duhet të nxirret nga kontekst.²²

Do të jetë e rëndësishme, të mësojmë dhe të jetojmë me këtë pasiguri dhe të përshtatemi me jetën normale të re, duke sygjeruar që besimi dhe ndërtimi i besimit duhet të jenë në qendër të vëmendjes për secilin nga ne.

²¹ Deutsche Welle (10 Janar 2022). Kosovë: Nga një situatë e mirë epidemiologjike drejtë përkeqësimit, Gjetur në: <https://www.dw.com/sq/kosov%C3%AB-nga-nj%C3%AB-situat%C3%AB-e-mir%C3%AB-epidemiologjike-drejt-p%C3%ABrkeq%C3%ABsimit/a-60378359>

²² Qeveria e Kosovës, (Prill 2020). Vendimet e mbledhjes, nr.01/07, Gjetur në: <https://kryeministri-ks.net/wpcontent/uploads/2020/03/Vendimet-e-Mbledhjes-s%C3%AB-7-t%C3%AB-t%C3%AB-Qeveris%C3%AB-s%C3%ABRepublik%C3%ABs-s%C3%AB-Kosov%C3%ABs-2020.pdf>

Ndërsa ne, duhet të përshtatemi me mënyrat e reja të punës dhe është thelbësore që ta mbajmë gjithëpërfshirjen në qendër të përpjekjeve tona.²³

Shkëmbimet në internet, janë dëshmuar të jenë më informale dhe më pak miqësore në protokolin diplomatik, ndërsa humbja e disa aspekteve të traditës diplomatike dhe disa rregulla të angazhimit duhet të mbesin. Protokoli dhe ritualet diplomatik, mbrojnë rolin unik të diplomatëve, si përfaqësues të vendeve të tyre dhe janë thelbësore për t'i lejuar ata të angazhohen me homologët e tyre pavarshisht pozicioneve dhe interesave kombëtare të ndryshme dhe konfliktuale. Ndërsa këto sfida, do të vazhdojnë ta bëjnë të vështirë artin e diplomacisë, por nuk ka kthim prapa, sepse jemi në pandemi.

Ne duhet të përshtatemi dhe të adoptojmë më të mirën e të dy botëve: një diplomaci hibride të re, që kombinon takimet ballë për ballë dhe ato online. Mënyra se si përshtatet diplomacia në hapsirat e takimeve në internet, do të jetë kritike në adresimin e çështjeve të tjera thelbësore për njerëzimin, nga lufta ndaj ndryshimeve klimatike deri te sigurimi i paqës dhe trajtimi i çështjeve të tjera globale për vitet në vijim, pasi që kemi hyrë në vitin e tretë të pandemisë dhe duhet shqyrtuar me vëmendje.

Për delegacionet më të vogla, ka kufizime në onsite dhe duhet të adresohen vetëm online, por qëllimi përfundimtar është të sigurohet pjesëmarrje kuptimplotë, në të dyja format. Ne jemi dëshmitarë të përfshirjes, së aktorëve kryesorë të teknologjisë në diplomacinë kosovare, të cilët po eksplorojnë dhe shfrytëzojnë potencialin, e inteligjencës artificiale. Të dhënat, e mëdha dhe teknologjive të tjera në zhvillim në parashikimin, monitorimin dhe parandalimin e efekteve negative të krizës. Takimet, konferencat dhe ngjarjet e tjera në internet janë bërë më të rëndësishme, pasi COVID-19, përhapet shpejt duke i detyruar njerëzit të respektojnë rregullat e distancimit shoqëror.²⁴

Platformat e të dhënave në internet, po përdoren për të ndjekur përhapjen e pandemisë në të gjithë botën. Në këtë hapsirë ndahen këshilla se si të organizonin takime në internet, si të kaloni në një mjedis pune në internet, si të bëni më të mirën e mësimin në internet dhe cilat mjete të përdorni për nevoja të ndryshme.

²³ COUNCIL OF EUROPE, (7 Prill 2020), Respektimi i demokracisë, shtetit të së drejtës dhe të drejtave të njeriut në kuadrin e krizës sanitare të COVID-19, Gjetur në: <https://rm.coe.int/sg-information-document-albanian/16809e2116>

²⁴ Peter Van Aelst, Jay G. Blumler. Political Communication in the Time of Coronavirus. Taylor & Francis, 2021. (fq.189)

Për më tepër, moderimi i cili varet nga një përzierje e zgjuar e aftësive të vjetra dhe të reja duhet të konsiderohet si pika e kthesës, që krijon një përvojë unike në internet. Diplomatët kosovar dhe ata të mbarë botës, janë kthyer punës online, duke rritur kohën e kaluar në internet dhe duke mjegulluar kufirin midis punës dhe jetës familjare.

Video konferencat filluan, pas shpërthimit të pandemisë, duke dhënë pamje të një llojë tjetër në revolucionin diplomatik, ku po zhvillohen bisedime në Zoom, duke mbajtur takime virtuale.²⁵

3.3.Çfarë është Diplomacia Shëndetësore?

Pjesërisht për shkak se shumica e literaturës mbi diplomacinë shëndetësore, ka dalë nga shëndeti publik dhe jo nga shkenca politike ose marrëdhëniet ndërkombëtare, ajo shpesh është përqëndruar në mënyrën se si diplomacia mund t'i shërbejë shëndetit, në politikë. Literatura ekzistuese, mbi diplomacinë shëndetësore sugjeron, dy dallime që studiuesit e marrëdhënieve ndërkombëtare mund të dëshirojnë të bëjnë.²⁶

E para, i referohet tensionit, midis qëllimeve të rritjes së shëndetit publik global nga njëra anë dhe shërbimit të interesit kombëtar, sido që të jetë përcaktuar, nga ana tjetër. Dallimi i dytë, i referohet mjeteve të diplomacisë shëndetësore, veçanërisht nëse ajo ekzekutohet në mënyrë shumëpalëshe, me një shtrirje globale, në baza rajonale ose bilaterale.²⁷

Historikisht diplomacia shëndetësore, ka mbetur në periferi të marrëdhënieve ndërkombëtare. Nga iniciativat rajonale të Bashkimit European ka dhënë shembuj të shumtë, të shteteve që përqendrojnë shëndetin në politikën e jashtme.

Në aspektin e qëllimeve, të diplomacisë është reflektuar deri diku në llojin e diplomacisë shëndetësore që përcaktohen, qëllimet e diplomacisë globale të shëndetit si përmirësimi i

²⁵ Deutsche Welle (10 Janar 2022). Kosovë: Nga një situatë e mirë epidemiologjike drejtë përkeqësimit, Gjetur në: <https://www.dw.com/sq/kosov%C3%AB-nga-nj%C3%AB-situat%C3%AB-e-mir%C3%AB-epidemiologjike-drejt-p%C3%ABrkeq%C3%ABsimit/a-60378359>

²⁶ Kickbusch, I., Lister, G., Told, M., Drager, N. (Eds.). Global Health Diplomacy. *Concepts, Issues, Actors, Instruments, Fora and Cases*. Springer. New York. USA. 2013.(fq.159)

²⁷ Wikipedia (Prill 2020). coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në: https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo

shëndetit global. Këto përpjekje duhet të përqendrohen në institucionet globale, si OBSH, objektivi i deklaruar i së cilës është "arritja nga të gjithë popujt, e nivelit më të lartë të mundshëm të shëndetit."

Përpjekjet e diplomacisë nga Ministria e Punëve të Jashtme dhe Diasporës, bazohen në diçka të ngjashme duke u përqendruar në institucionet globale të OBSH-së, objektivi i deklaruar i së cilës është arritja nga të gjithë popujt, e nivelit më të lartë të mundshëm të shëndetit.²⁸

Historia e fundit, e shpërthimeve të sëmundjeve infektive të shekullit të XXI, sugjeron një largim të mundshëm nga diplomacia shëndetësore, me pjesëmarrje globale.

Për shembull, duke e përshkruar diplomacinë shëndetësore, si mekanizëm për të menaxhuar rreziqet shëndetësore brenda dhe jashtë çdo vendi.

Diplomacia shëndetësore, ndahet në dy dallime të marrëdhënieve ndërkombëtare:

- Tensioni ndërmjet qëllimeve, duke mbështetur shëndetin publik global nga njëra anë dhe duke i shërbyer interesit kombëtar në anën tjetër,
- Shëndeti i diplomacisë, veçanërisht nëse ajo zbatohet në mënyrë shumëpalëshe, me shtirje globale në baza rajonale dhe dypalëshe.

Përpjekjet drejt veprimit të koordinuar global, shëndetësia do të kërkojë që kuadri ynë i trajnuar tradicionalisht i diplomatëve, të cilët veprojnë brenda kufijve të ministrive tona të punëve të jashtme dhe kështu janë mësuar të negociojnë vetëm me diplomatë të tjerë, duke u bërë pjesë e transformimit që aktualisht është duke u zhvilluar.²⁹ Në rastet kur përpjekjet diplomatike mund të tensionohen ose negociatat janë të vështira për t'u arritur, diplomacia shëndetësore mund të hapë dyert për të nxitur dialogun e ri dhe për të krijuar më shumë partneritete në një nivel jopolitik.

Nga ana tjetër, Shërbimet Njerëzore, sjellin ekspertizën teknike dhe kërkimin shkencor shumë të nevojshëm në fushat e ndërlidhura të shëndetit publik dhe zhvillimit ndërkombëtar. Duke shkëmbyer njohuri shkencore dhe të bazuara në prova me drejtues

²⁸ Ministria e Punëve të Jashtme dhe Diasporës, Departamenti për Diplomaci ekonomike, Gjetur në:

<https://www.mfa-ks.net/al/ministria/534/departamenti-pr-diplomaci-ekonomike/534>

²⁹ Qeveria e Kosovës, (Prill 2020). Vendimet e mbledhjes, nr.01/07, Gjetur në:

<https://kryeministri-ks.net/wpcontent/uploads/2020/03/Vendimet-e-Mbledhjes-s%C3%AB-7-t%C3%AB-t%C3%AB-Qeveris%C3%AB-s%C3%ABRepublik%C3%ABs-s%C3%AB-Kosov%C3%ABs-2020.pdf>

dhe edukatorë shëndetësorë jashtë vendit, duke vazhduar të maksimizojnë objektivat e tyre në siguri, zhvillim dhe shëndet. Diplomacia e sotme shëndetësore më shumë se kurrë më pare, përfshin një shumëllojshmëri të aktorët, jo të gjithë janë përfaqësues të shtetit dhe ndodhin në vende të ndryshme, formale dhe joformale, në nivele të ndryshme. Aktorët joshtetërorë ndihmojnë jo vetëm në formësimin e përgjigjeve të politikave të marra nga qeveritë ndaj sfidave të sotme globale, por gjithashtu mund të luajnë një rol aktiv rolin në negociatat e ndërmarra për t'iu përgjigjur këtyre sfidave.³⁰

Ndikimi i aktorëve joshtetërorë që komandojnë sasi të mëdha të burimet, veçanërisht ato financiare, janë në rritje. Ata mund të ushtrojnë politikë presion mbi qeveritë që është e vështirë të injorohet dhe të cilat mund të drejtohen kundër të mirës së përgjithshme publike.

Diplomatët tradicionalë kërkojnë ndihmën dhe angazhimin aktiv të shëndetësisë ekspertë të tillë si ju për të hartuar dhe negociuar korniza dhe marrëveshjet që mund të adresojnë sfidat globale të shëndetit. Ka një numër në rritje vendesh që janë bërë gjithnjë e më shumë të angazhuar në politikat shëndetësore dhe duke njohur vlerën e integritimit të shëndetit në të gjitha politikat e qeverisë.³¹ Ne duhet të rrisim përfshirjen dhe koherencën e politikave ndërmjet, forumeve diplomatike dhe të shëndetit publik, për të përmirësuar të kuptuarit tonë, në ndërlidhjet ndërmjet politikës së jashtme dhe shëndetit global.

Kornizat e përbashkëta dhe njohja e avantazheve krahasuese të të dy sektorët, për të ndjekur rezultate më të mira shëndetësore, do të rrisin shanset për sukses në arritjen e rezultateve.

Unë shoh gjithashtu nevojën e strategjive formale, të gjithë qeverisë dhe proceset e koordinimit, të cilat ofrojnë një mënyrë sfiduese për përmirësimin e jashtëm të politikave, aftësitë dhe performanca në shëndetin global.³²

³⁰ Deutsche Welle (10 Janar 2022). Kosovë: Nga një situatë e mirë epidemiologjike drejtë përkeqësimit, Gjetur në: <https://www.dw.com/sq/kosov%C3%AB-nga-nj%C3%AB-situat%C3%AB-e-mir%C3%AB-epidemiologjike-drejt-p%C3%ABrkeq%C3%ABsimit/a-60378359>

³¹ Konrad Adenauer Stiftung - Oda Ekonomike e Kosovës (Dhjetor 2020), Ndikimi I Covid-19, në transformimin digjital, Gjetur në: <https://www.kas.de/documents/286052/0/Policy+Brief+20-12-11+The+Impact+of+COVID-19+on+Digital+Transformation+%28ALB%29.pdf/a483bea7-5842-2228-df54-02b7f1cd58eb?version=1.0&t=1609943350354>

³² Wikipedia (Prill 2020). coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në: https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo

Kjo do të kërkojë bashkëpunim ndërsektorial ndërmjet disa ministrive, duke përfshirë shëndetësinë, transportin, arsimin, tregtinë, turizmin, planifikimi dhe zhvillimi.

Në kuadër të këtij konstrukti të koordinuar diplomatik, Ministritë e Punëve të Jashtme dhe Diasporës, duhet ta shoh veten jo si praktikuesit e vetëm të diplomacisë, por më tepër si pjesë e një sistemi të ri kombëtar diplomatik.³³

Pika e fundit që do të theksoja është lidhja ndërmjet popullsinë vendase dhe shëndetin publik global. Ekziston një lidhje ndërmjet çështjeve globale të shëndetit dhe atyre në nivel vendor.

Prandaj, besueshmëria e avokimit në skena ndërkombëtare do të ndikohet nga politikat e jashtme në zhvillim dhe të zbatohet në shtëpi.

³³ Ministria e Punëve të Jashtme dhe Diasporës, Departamenti për Diplomaci ekonomike, Gjetur në:
<https://www.mfa-ks.net/al/ministria/534/departamenti-pr-diplomaci-ekonomike/534>

KAPITULLI II

4. Pandemia COVID -19 dhe diplomacia Kosovare

Shtetet janë mbyllur, duke anuluar të gjitha vizitat shtetërore, udhëtimet zyrtare komunikimet fizike të gjitha janë kufizuar me pandemin COVID-19, "Life in Pandemics". Politikat e jashtme, diplomacia dhe diplomatët, janë duke kërkuar forma të reja digjitale për të vazhduar marrëdhëniet me shtetet e tjera dhe institucionet multilaterale edhe në këtë kohë pandemie.

Takimet janë bërë të pamundura fizikisht, atëherë duhet patjetër të bëhet në mënyrë virtuale.³⁴ Në të njëjtën kohë, ka sfida të ndryshme për zhvillimin e diplomacisë dhe mënyrën se si punojnë diplomatët. Veçanërisht, në dritën e bllokimeve dhe distancimit shoqëror, diplomatëve kosovar, iu desh të ndryshonin mënyrën e punës.

Pandemia globale, po ndryshon tërësisht në politikën e jashtme, diplomacia tradicionale thuhet se bashkëjeton me atë digjitalen ku gjithmonë është në rritje. Është e qartë se bisedimet po zhvillohen, përmes video-konferencave diplomatike, si formë negociuese e bisedimeve. Pas një rritje të re të virusit, detyrohen, që takimet të mbahen virtuale. Bisedimet e reja rreth pandemisë COVID-19, filluan midis Mbretërisë së Bashkuar dhe Bashkimit Europian (BE), në mënyrën ballë për ballë në qershorin 2020, duke bërë të qartë kompromiset, me ndjeshmëri të madhe politike, duke bërë urgjente dhe ato përfunduan me sukses në dhjetor 2020. Marrëveshja tregëtare e bisedimeve SHBA dhe Britania e Madhe u mbajtë me video-konferencë nga muaji maj 2020, duke pasur përparim të mirë dhe serioz, për të përfunduar para zgjedhjeve presidenciale amerikane në nëntor 2020.³⁵ Megjithatë kjo nuk është dëshmi përfundimtare e me ndonjë vlerë të videokonferencës, ndërhyrja e Ambasadës Britanike në Uashington dhe Ambasada Amerikane në Londër, pa dyshim mund të flitet për shumë negociata të tjera dypalëshe, duke udhëhequr delegacionin dhe disa

³⁴ Ministria e Shëndetësisë, (Maj 2021), Projekti Emergjent Covid-19 në Kosovë, Gjetur në:

https://msh.rks-gov.net/wp-content/uploads/2021/05/ALB-SEP-Projekti-Emergjent-COVID-19_Kosove-P173819_compressed.pdf

³⁵ Konrad Adenauer Stiftung - Oda Ekonomike e Kosovës (Dhjetor 2020), Ndikimi I Covid-19, në transformimin digjital, Gjetur në :

<https://www.kas.de/documents/286052/0/Policy+Brief+20-12-11+The+Impact+of+COVID-19+on+Digital+Transformation+%28ALB%29.pdf/a483bea7-5842-2228-df54-02b7f1cd58eb?version=1.0&t=1609943350354>

këshilltarë kryesorë marrin role kryesore në ekran dhe është e rëndësishme që ata të vulojnë dukshëm ndikimin e tyre në procedurat gjatë pandemisë.

Diplomacia kosovare natyrisht, nuk ka të bëjë vetëm me negocimin e marrëveshjeve por edhe në mbështetje të funksioneve të saj.³⁶

Në sigurimin e formave të ndryshme të mbështjetjes së negociatave, ballë për ballë dhe zgjidhjen e çështjeve të pakontestueshme, që video-konferenca të luan rol të vlefshëm. Në marrëdhëniet midis aleatëve dhe miqëve, në nivelin më të lartë politik, këtu përfshihet dhënia e mesazheve të solidaritetit dhe konfirmimin e kordinimit të veprimeve të dakorduara tashmë. Në nivelet më të ulëta të qeverisjes duke përfshirë lehtësimin e shkëmbimit të informacionit dhe zgjedhjen e çështjeve teknike dhe procedurale.³⁷

Në takimin e thirrjeve të videokonferencës, sigurisht që filluan pas shpërthimit të pandemisë, në lehtësimin e shkëmbimit të informacionit dhe komunikimit të përbashkët në mes të vendeve.

Në mesin e krizave aktuale mjedisore, socio-ekonomike dhe shëndetësore, është thënë shumë në lidhje me kërcënimet ekzistenciale të njerëzimit me COVID-19, Kosova u përball edhe me zgjedhjet parlamentare, që u mbajtën me 14 shkurt 2021.

Pandemia, ka zbuluar brishtësinë e shoqërive tona dhe sa e pashmangshme dhe e domosdoshme është ndërruesia në mes njëra tjetrës.

Pandemia COVID-19, jep shumë shembuj ndaj kritikave të përhapura të Organizatës Botërore të Shëndetit deri tek rritja e ndihmës dypalëshe shëndetësore dhe krijimi i një iniciative rajonale të vaksinave.³⁸

Megjithatë diplomacia shëndetësore, ka ngjarë të jetë më pak efektive, duke pasur parasysh, nevojën e zbutjes dhe frenimit global.

³⁶ Deutsche Welle (10 Janar 2022). Kosovë: Nga një situatë e mirë epidemiologjike drejtë përkeqësimit, Gjetur në: <https://www.dw.com/sq/kosov%C3%AB-nga-nj%C3%AB-situat%C3%AB-e-mir%C3%AB-epidemiologjike-drejt-p%C3%ABrkeq%C3%ABsimit/a-60378359>

³⁷ Konrad Adenauer Stiftung - Oda Ekonomike e Kosovës (Dhjetor 2020), Ndikimi i Covid-19, në transformimin digjital, Gjetur në: <https://www.kas.de/documents/286052/0/Policy+Brief+20-12-11+The+Impact+of+COVID-19++on+Digital+Transformation+%28ALB%29.pdf/a483bea7-5842-2228-df54-02b7f1cd58eb?version=1.0&t=1609943350354>

³⁸ Hotez, J. Peter. Preventing the Next Pandemic. Vaccine Diplomacy in a Time of Anti-science. Baltimore. Maryland. USA. John Hopkins University Press. 2021 (fq.158)

Diplomacia shëndetësore, si bashkëpunim ndërkombëtar, synon promovimin e shëndetit duke përdorë programin shëndetësor, për të promovuar qëllimet e huaja që nuk lidhen me shëndetin.³⁹

Ritmi i shtuar i pandemive në shekullin e XXI, i ka vendosur zgjedhjet e shteteve në zbatimin e diplomacisë shëndetësore, në një lehtësim të mprehtë. Natyra e pandemive, kërkon bashkëpunim ndërkombëtar, për zbutjen dhe frenimin e COVID-19.

Por pandemitë gjithashtu krijojnë mundësi për shtetet, që të ndjekin qëllimet e politikës së jashtme, që kryesisht i shërbejnë interesit të tyre kombëtar, në vend që t'i shërbejnë shëndetit global.⁴⁰

³⁹ Deutsche Welle (10 Janar 2022). Kosovë: Nga një situatë e mirë epidemiologjike drejtë përkeqësimit, Gjetur në: <https://www.dw.com/sq/kosov%C3%AB-nga-nj%C3%AB-situat%C3%AB-e-mir%C3%AB-epidemiologjike-drejt-p%C3%ABrkeq%C3%ABsimit/a-60378359>

⁴⁰ Wikipedia (Prill 2020). coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në: https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo

4.1. Ndikimi i pandemisë në diplomaci

Diplomacia kosovare, përjetojë ndryshime dhe vështirësit nga ndikimi i pandemisë, “korona virus”. Viti 2020 ishte gjithashtu një vit i zhvillimeve të rëndësishme politike dhe zgjedhjeve në mars, me fillimin e krizës, qeveria e Kosovës, e udhëhequr nga Albin Kurti, u rrëzua nga mocion i mosbesimi i iniciuar nga partneri i saj i koalicionit LDK.⁴¹

Qeveria ndërmori kufizime edhe para se të shfaqeshin, rastet e para të Covid-19 në Kosovë, masat u bënë më të rrepta, më 15 mars, gjendja u shpall emergjente, e cila qëndroi në fuqi deri në mes të majit 2020. Kriza pandemike në Kosovë, ka krijuar polarizim social, për shkak të përplasjeve të vazhdueshme politike, duke refuzuar për të votuar për ndryshimet ligjore apo iniciativat e nevojshme, për të menaxhuar siç duhet krizën shëndetësore.

Në përgjithësi, besimi i publikut ndaj institucioneve qeveritare, gjatë pandemisë ka qenë i qëndrueshëm dhe masat u zbatuan nga qeveria, u respektuan në masë të madhe edhe nga populli. Remitancat, kanë shënuar rënie në shumicën e vendeve të rajonit, përveç Kosovës.

Qeveria Kurti, kërkojë nga diaspora kosovare, për të dhuruar para, duke marrë me më shumë se 720,000.00 euro të dhuruara nga diaspora për Kosovën. Kjo rikonfirmon rolin kyç të diasporës dhe gatishmëria për të kontribuar në kohë krize, por është edhe tregues i besimit që i është dhënë qeverisë së Kurtit, për ta menaxhuar këto fonde.⁴²

Megjithatë, pasiguria mes qytetarëve u rrit për shkak të rënies së qeverisë, e cila u largua nga vendi publiku i pasigurt se si do të trajtohej pandemia. Kosova për herë të parë, po përballlet me një recesion të rëndë ekonomik, në dy dekada.⁴³ Rënia e vazhdueshme e investimeve dhe e konsumit privat si dhe e eksporteve të shërbimeve kanë thelluar tkurrjen

⁴¹ Deutsche Welle (25 Mars 2020), Kosovë: Rrezohet qeveria e Albin Kurtit synohet krijimi i një qeverie te perkohshme, Gjetur në: <https://www.dw.com/sq/kosov%C3%AB-rr%C3%ABzohet-qeveria-e-albin-kurtit-synohet-krijimi-i-nj%C3%AB-qeverie-t%C3%AB-p%C3%ABrkohshme/a-52919184>

⁴² Kosova live, (22 Maj 2020), Kurti: 720 mije euro janë mbledhur nga diaspora në fondin emergjent të qeverisë, Gjetur në: <https://kosova.live/kurti-720-mije-euro-jane-mbledhur-nga-diaspora-ne-fondin-emergjent-te-qeverise/>

⁴³ GAP INSTITUTE. (2020), Impact of COVID-19 pandemic on local government, Gjetur në: https://www.institutigap.org/documents/23503_Ndikimi%20i%20pandemis%C3%AB%20COVID19%20n%C3%AB%20pushtetin%20lokal.pdf?fbclid=IwAR1dmr4MX0cKS0q0bVJPhZ41oxj29w2IOejhrhMzUNij0iXYdtN5N_iqF30

ekonomike, gjatë viteve 2020-2021.

Duke u mbështetur, gjithmonë në aleatin më të afërt të Kosovës, në Shtet e Bashkuara të Amerikës (SHBA), përveç mbështetjes politike dhe diplomatike, si shoqëri multietnike, demokratike e integruar plotësisht në bashkësinë ndërkombëtare.

Marrëdhëniet me Shtet e Bashkuara të Amerikës, gjithmonë mbetet prioritet i vazhdueshëm i politikës së jashtme. Politika e jashtme e SHBA-së, është fokusuar edhe ndaj pandemisë COVID-19, duke dhuruar Kosovës edhe vaksinat .⁴⁴

Mungesa e kontaktit njerëzor, shpesh citohet si kryesore në diplomaci. Sfidatat e mëdha të muajve të parë dhe gjatë gjithë pandemisë, ishte mungesa e hapsirave informale të takimeve.

Ndikimi kryesor në diplomaci, mund të themi se ishte edhe ai i komunikimit, ku diplomatët mund të flasin zyrtarisht, duke u zhvendosur në internet gjatë pandemisë.

Ndërtimi i komunikimit, i besimit në diplomaci dhe kapaciteti i përgjithshëm social, kërkon praninë fizike dhe ndërveprimin ballë për ballë.

Duke u mbështetur në këtë, ndërveprimet virtuale të shoqëruara me takime, të herë pas hershme, ballë për ballë, mund të sigurojnë vazhdimin e praktikës diplomatike.

Siç u përmend, hapësirat joformale, fizike janë vendimtare për negociatat diplomatike.

Megjithatë është gjithashtu, e qartë se mungesa e atyre hapësirave, nuk mund të nënkuptojnë se negociatat të ndahen plotësisht në videokonferenca.

Negociatat duhet të zhvillohen njëkohësisht, me të gjithë pjesëmarrësit, që janë në të njëjtën pozitë diplomatike, negociatat janë zhvilluar me videokonferenca si hartimi i dokumenteve të përbashkëta.

Nivelin praktik, rritja e përdorimit të videokonferencave, solli një sere sfidash, shqetësimet më të mëdha që diplomatët shprehën ishin: trajtimi i çështjeve teknike, zgjidhja e çështjeve të sigurisë dhe duke ju përshtatur, ndryshimeve në komunikim dhe negocim, çështje tjetër dhe sfidat është ajo që lidhet me shërbimet e përkthimit.⁴⁵

⁴⁴ Anadolu Agency Ballkani, (11 Shkurt 2022), SHBA i dhuron Kosovës mbi 500 mijë doza të vaksinave Pfizer, Gjetur në: <https://www.aa.com.tr/sq/ballkani/shba-ja-i-dhuron-kosov%C3%ABs-mbi-500-mij%C3%AB-doza-t%C3%AB-vaksinave-pfizer/2500033>

⁴⁵ Sbunker (15 Prill 2020). Diplomacia në kohën e Covid19. Gjetur në: <https://sbunker.net/op-ed/90471/diplomacia-ne-kohen-e-covid19/>

Nuk duhet të harrojmë, se negociatat me video konferenca, gjithashtu kanë implikime për përfshirjen dhe transparencën.

Zhvendosja e ndërveprimit diplomatik nga ambasadat, ndaj ministrave dhe krerëve të shteteve filloi, të ndodhte me diplomaci telefonike, dekada më parë.

Duke u përshpejtuar në epokën dixhitale edhe më tej gjatë Pandemisë COVID-19.⁴⁶

Përvoja dyvjeçare ofron bazë të mjaftueshme, që do të ndihmonte në zgjedhjen e llojit më të përshtatshëm të takimit, për negociatat apo aktivitetet e tjera diplomatike. Në bazë të këtyre kriterëve, gjatë takimeve duhet të theksohet, rëndësia politike, kërkesat ligjore dhe procedurale, niveli i përfshirjes, i sjelljes dhe aspektet emocionale.

Diplomacia hibride, kërkon rregullime gjithëpërfshirëse, të organizatave ndërkombëtare dhe diplomatike. Struktura organizative duhet të rregullohet, në mënyrë që të lehtësohen format e reja të angazhimit dhe ndërveprimit.

Aktivitetet trajnuese, të akademive diplomatike dhe organizatat e tjera, të trajnimit duhet të ofrojnë njohuri dhe kuptime duke përfshirë moderimin e negociatave dhe raportimin e takimeve.

Diplomatët tani më shumë se kurrë, kanë nevojë të kenë njohuri me mjetet e videokonferencave, për të bërë zgjedhje, të informuara dhe kanë nevojë për një përgjegjësi, të shtuar për çështjet e sigurisë kibernetike ndaj të dhënave.⁴⁷

Fillimisht, shumë diplomat donin të riktheheshin në normalitet, sa më shpejt të ishte e mundur.

⁴⁶ Sbunker (15 Prill 2020). Diplomacia në kohën e Covid19. Gjetur në:
<https://sbunker.net/op-ed/90471/diplomacia-ne-kohen-e-covid19/>

⁴⁷ Minisitria e punëve të Jashtme dhe Diaspores, Diplomacia Digjitale Gjetur në:
<https://www.mfa-ks.net/politika/486/diplomacia-digjitale/486>

4.2. Diplomacia shëndetësore në pandemitë e kaluara

Pandemia kërkon një përgjigje globale, veçanërisht duke pasur parasysh nivelin e sotëm të lartë të globalizimit. Kordinimi global, gjatë shpërthimit të pandemisë i cili shpesh bëhet si krahasim me COVID-19, por mjekësia, shëndeti publik, pandemia dhe qeverisja globale kanë bërë të gjitha një rrugëtim të gjatë. OBSH-ja, në bashkëpunim me SHBA dhe Bashkimin Sovjetik, kryesuan një përpjekje të përbashkët, përmes OBSH-së, për të zhdukur Pandemin Covid – 19. Burimet e konsiderueshme të mbikqyrjes së shëndetit global, u krijuan gjatë dhe u rishikuan në vazhden e epidemisë SARS, në 2003 dhe përgjigjen globale ndaj Ebola, në Afrikën Perendimore në 2014.

Ndërsa investimet shpesh bëhen në mënyrë bilaterale dhe multilaterale, shtetet dhe organizatat e tjera duhet të vendosin për burimet e kufizuara.⁴⁸

COVID – 19, u shfaq në Wuhan, Kinë në fund të vitit 2019 dhe u përhap shpejt, pothuajse në çdo vend të botës. Ka pas mbi 18 milion raste të infektuar, me COVID-19 globalisht dhe 700,000 vdekje. OBSH-ja, është akuzuar për pakujdesi përballë Kinës, duke nënvlerësuar seriozitetin dhe nivelet e transmetimit të COVID-19 në fillimin e saj, dhe duke lavdëruar Kinën, për përgjigjen e saj fillestare ndaj shpërthimit. Pandemia aktuale Covid-19, është karakterizuar gjithashtu edhe si një diplomaci më e madhe shëndetësore dypalëshe, ndonjëherë në mënyra befasuese.⁴⁹ COVID-19, jep shumë shembuj të ndryshëm të diplomacisë shëndetësore, por kryesisht karakterizohet nga një seri përgjigjesh rajonale, të tilla si një nismë e BE -së për vaksinat e pavarur nga OBSH-ja.⁵⁰

Universi i lirë, i rasteve ishte shpërthim i sëmundjeve të reja të shekullit të XXI, të përhapur kryesisht nga kontakti. Duke e kufizuar analizën dhe sëmundjen e përhapur nga kontakti, person për person apo B2B me Covid-19.

Në rishikimin e diplomacisë, së kaluar shëndetësore kishim rreth pesë shpërthime:

- SARS në 2003,
- H1N1 në 2009,

⁴⁸ Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale, Tiranë, (Prill 2020). Situata e Pandemisë Covid-19, Gjetur në: <https://shendetesia.gov.al/wp-content/uploads/2020/05/Urdhri-254-per-protokoll-strehezat..pdf>

⁴⁹ Wikipedia, (Mars 2020), Pandemia Covid 19, Gjetur në: https://sq.wikipedia.org/wiki/Pandemia_e_COVID-19

⁵⁰ Wikipedia (Mars 2020), Covid-19, Gjetur në: <https://sq.wikipedia.org/wiki/COVID-19>

- MERS në 2012,
- Ebola në Afrikën Perendimore në 2014
- Ebola në Republikën Domenikane të Kongos në 2018.

Konkluzioni i kësaj, është të identifikojnë qëllimet strategjike të vendeve, të përfshira në një diplomaci shëndetësore.

- **Sars në 2003**

Fillimisht ishte diagnostifikuar, si grip në provincën e Guangdong të Kinës. U përhap në mbi njëzet e pesë (25) vende, Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSH), shërbeu si organizatë kordinuese dhe mbikëqyrëse në rastin e SARS, duke ngritur alarmin për shpërthim global. Sars 2003, mori jetën e 774 njerëzve ndërsa janë infektuar 8,469.⁵¹

- **H1N1 në 2009**

Epiqendra e shpërthimit të H1N1 në vitin 2009 ishte Meksika. Nga mesi i vitit 2009, ishte përhapur në mbi 150 vende dhe deri në 2018, H1N1 mori jetën e 75,000 mijë njerëz ndërsa janë infektuar rreth 100.5 milionë.⁵²

- **MERS në 2012**

Rastet e para të njohura të Sindromës së Frymarrjes së Lindjes së Mesme (MERS), u shfaqen në Arabinë Saudite dhe në Mbretërinë e Bashkuar në 2012. Afër tridhjetë (30) vende kanë raportuar raste të MERS duke u përfshirë kryesisht në Lindjen e Mesme. MERS mori jetën e 858 njerëzve ndërsa janë infektuar 2,494.⁵³

⁵¹ Wikipedia, (Dhjetor 2019), SARS, Gjetur në: <https://en.wikipedia.org/wiki/SARS>

⁵² Wikipedia, (2009), H1N1, Gjetur në: https://en.wikipedia.org/wiki/Influenza_A_virus_subtype_H1N1

⁵³ Wikipedia, (Qershor 2012), MERS, Gjetur në: <https://en.wikipedia.org/wiki/MERS>

- **Ebola në Afrikën Perendimore në 2014**

Ebola u shfaq në Guinea, në fillim të vitit 2014, pastaj u përhap shpejt në vendet fqinje. Ebola mori jetën e 11,310 njerëve ndërsa janë infektuar 28,616.⁵⁴

- **Ebola në Republikën Domenikane të Kongos në 2018**

Ringjallja e Ebola në 2018, këtë herë në Republikën Demokratike të Kongos, paraqiti një problem gjithnjë e më pak sfidues sesa në vitin 2014. Shkalla e shpërthimit ka qenë shumë më e vogël, ku mori jetën e 2,280 njerëve ndërsa janë infektuar afërsisht 3,500.⁵⁵

⁵⁴ Wikipedia, (Dhjetor 2013), African Ebola, Gjetur në:
https://en.wikipedia.org/wiki/Western_African_Ebola_virus_epidemic

⁵⁵ Wikipedia, (Dhjetor 2013), Ebola, Gjetur në:
<https://en.wikipedia.org/wiki/Ebola>

4.3. Mungesë të informacionit, rreth koronavirusit “COVID-19”

Është misterioze dhe shqetësuese për disa arsye. Udhëheqësit duhet t'i shikojnë rreziqet e menjëhershme si kërcënime për qëndrimin e tyre dhe të përgjigjen në përputhje me rrethanat. Kjo logjikë përdoret ndonjëherë për të shpjeguar mungesën e angazhimit, ndaj masave duke mendur se kërcënimi është larg dhe nuk ka nevojë të ngutshme politike. Por rreziku i COVID-19, “Life in Pandemics”, është i qartë dhe i pranishëm në Kosovë dhe mbarë botën. Bashkëpunimi dhe kordinimi global, janë të nevojshëm për të adresuar problemin. Duke pasur parasysh se sa kontribuan në tregtin ndërkombëtare, në ekonominë globale dhe shkallën në të cilën tregtia mbështetet në udhëtimin e mallrave dhe njerëzve, botës ose do t'i duhet të pranojë pasoja të rënda ekonomike globale ose të gjejë mënyra për t'i bërë udhëtimet, të sigurt dhe të mundshme në një afat të afërt. Shtetet, duhet të mësojnë si të bashkëpunojnë më gjerë përballë një pandemie sot, ata do të humbin mundësinë për të krijuar apo bashkëpunuar në rrethana të ngjashme në të ardhmën.⁵⁶ Ndërsa zgjedhja midis formave të diplomacisë shëndetësore nuk është se mund të bësh më shumë njërin mund të nënvlerësojë tjetrën. Investimet në diplomacinë shëndetësore mund të gjenerojnë varësi nga rruga që mund të përhapet edhe në fusha të tjera.

COVID-19, në këtë drejtim, mund të ndryshojë modelet dhe jo nivelet e bashkëpunimit ndërkombëtar.

Diplomacia, po ndjek trendin e përgjithshëm, të ndihmës për zhvillim drejt bilateralizmit të marrëdhënieve ndërkombëtare, të cilat kanë avantazh krahasues në shqyrtimin e pasojave të këtij ndryshimi. Zhvendosja nga diplomacia shëndetësore, në pjesëmarrjen globale, megjithatë ka ngjarë të karakterizohet nga konkurrenca, mungesë të informacionit dhe koordinimit rreth pandemisë. Opsionet e jashtme mund të jenë në rritje për diplomacinë shëndetësore, por ato nuk janë domosdoshmërisht të përshtatshme për sfidat e pandemive.⁵⁷ Nëse shtetet vazhdojnë t'i ushtrojnë këto mundësi të investimit në institucionet shëndetësore globale, kohëzgjatja e pandemisë aktuale dhe e pandemive të

⁵⁶ Wikipedia (2020). 2020 coronavirus pandemic in Kosovo. Retrieved April 22, 2020. url.:

https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo

⁵⁷ ILO (31 Mars 2020), Udhezues për punedhësit në lidhje me menaxhimin e vendit të punës gjatë Covid -19, Gjetur në: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---act_emp/documents/publication/wcms_749173.pdf

ardhshme, do të të jetë më e gjatë se sa do të ishte, në një botë kundërfaktuale, me diplomaci më të fortë globale pandemike. Diplomatët, kërkojnë ndihmën dhe angazhimin aktiv të shëndetësisë, marrëveshjet që mund të adresojnë sfidat globale të shëndetit. Një numër i madhë i vendeve, janë bërë gjithnjë e më shumë më të angazhuar, në politikat shëndetësore, duke mësuar vlerën dhe integrimin e shëndetit në të gjitha politikat e qeverisë dhe ndryshimet me të të cilat po përballët bota. Nevoja për rritjen e aktiviteteve të politikës së jashtme dhe diplomacinë globale, janë problemet shëndetësore, që kanë krijuar mundësi dhe sfidat për ata që formësojnë politikat e jashtme dhe atë shëndetësore. Andaj duhet të ketë rritje, në përfshirjen dhe koherencën e politikave, në mes të forumeve diplomatike dhe të shëndetit publik, për të përmirësuar ndërlidhjet ndërmjet politikës së jashtme dhe shëndetit global.⁵⁸ Marrëdhënia ndërmjet shëndetësisë, politikës së jashtme dhe tregëtisë, është aktualisht në avantazh të diplomacisë dhe ekspertët e shëndetësisë, kanë një rol kritik në këtë paradigmë të re.

Synimi kryesor i shtetit në pandemi, është mbrojtja fizike dhe ekonomike në shëndetin e qytetarëve të tyre.

Në diplomacinë shëndetësore dhe jo diplomacinë globale të shëndetit, priren të identifikojnë qëllimet e diplomacisë shëndetësore, me qëllimet strategjike të vendeve të përfshira në një diplomaci të tillë. Diplomacia shëndetësore, është si mekanizëm për të menaxhuar rreziqet shëndetësore, që derdhen brenda dhe jashtë çdo vendi, në shëndetin global. Sigurimi i shëndetit global dhe shërbimit të interesit kombëtar, nuk duhet të jenë në tension, argumenti i shumë mbrojtësve globalë të shëndetit, theksojnë se shëndeti më i mirë global mund të shihet si një e mirë publike. Negociatat mbi zbutjen e ndryshimit të klimës, në komunikim përmes politikave, shtetet shpesh vënë përfitime afatshkurtra dhe individuale mbi mallrat kolektive afatgjata ndërsa në përgjithësi do të ketë qëllimet humanitare, me synimin për t'i shërbyer shëndetit publik global. Diplomacia dypalëshe shëndetësore është qeverisur nga parimet humanitare si dhe qëllimet ideologjike.

Bota i është kthyer OBSH-së, për të menaxhuar COVID-19, bashkëpunimi dhe koordinimi global, janë të nevojshëm për të adresuar problemin.⁵⁹

⁵⁸ COUNCIL OF EUROPE, (7 Prill 2020), Respektimi i demokracisë, shtetit të së drejtës dhe të drejtave të njeriut në kuadrin e krizës sanitare të COVID-19, Gjetur në: <https://rm.coe.int/sg-information-document-albanian/16809e2116>

⁵⁹ Peter Van Aelst, Jay G. Blumler. Political Communication in the Time of Coronavirus. Taylor & Francis, 2021. (fq.173)

Në shumë mënyra, pandemia ka konsoliduar, një proces që tashmë ishte duke u zhvilluar, me shumë takime paraprake që u zhvilluan, ndërsa mund të mos jetë ende e qartë, se si do të zhvillohen samitet e ardhshme, në shumë vende që ende po përjetojnë fuqinë e plotë, të pandemisë. Nuk mund të jemi të sigurt, se do të ketë mundësi të ardhshme për udhëheqësit, se si do të funksionojë diplomacia në botë pas COVID-19.⁶⁰

Me aq shpejtësi, sa është përhapur koronavirusi kohën e fundit, keq informimi viral rreth pandemisë Covid-19, e ka tejkaluar atë shumë, duke arritur edhe më shpejt miliona njerëz në çdo kontinent. Dhjetra foto dhe video të personelit mjekësor, të maskuar dhe njerëzve të shtrirë në spitale, kanë shpërthyer nëpër mediat sociale, së bashku me “kura” të rrezikshme, më shumë teori konspirative, për përhapjen e pandemisë.

Sa do shqetësuese të jetë kjo, modelet e dezinformimit të koronavirusit, mund të përdoren si një rast studimi!

Ndër tre faktorët epidemiologjikë, që përcaktojnë se si përhapet një sëmundjes:

transmetueshmëria, qëndrueshmëria dhe ndërlikohja, duke shpjeguar mënyrat e përhapjes së dezinformatës në internet.

Hapi më i drejtë, që duhet hedhur gjatë përpjekjeve, për ta kuptuar njohjen efektive në frenimin e pandemisë Covid-19, në shëndetin global sigurojnë disa perceptime të ndryshme. Duke pasur parasysh shpërthimet, e deri tanishëm sygjerojnë se mund të ketë një largim të mundshëm, nga diplomacia shëndetësore, bazuar në pjesëmarrje globale. Pikërisht problemet më të vështira, janë shëndetësia globale dhe organizatat ndërqeveritare.

Organizata të tilla, si Organizata Botërore Shëndetësore, do të kufizohet gjithmonë nga pretendimet e sovranitetit të shtetit dhe çështjes përcjellëse organizative. Bota ju drejtua OBSH-së, për të menaxhuar COVID-19, por me një kuptim të paqartë të organizatës në rolin dhe kapacitetin e saj.⁶¹ Duke u fokusuar më së shumti në marrjen e informatave dhe burimeve të tij, për zhvillimin e programit dhe shkëmbimin e informacionit, vepron si një mbleshës qendror i të dhënave dhe informacionit shëndetësor, duke punuar me vendet të ndryshme, për të pasur të dhënat në politika efektive.

⁶⁰ Wikipedia (Prill 2020). coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në:

https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo

⁶¹ Ministria e Shëndetësisë (04 Maj 2020), Njoftime rreth koronavirusit, Gjetur në:

<https://msh.rks-gov.net/sq/njoftimi-per-coronavirus/>

Në raste të ngutshme, struktura e organizatave globale të shëndetit, mund të jetë shumë kufizuese, duke i shtyerë shtetet të kthehen në alternativë, për të arritur qëllimet e tyre të dëshiruara.⁶²

Shtetet mund të investojnë në diplomacinë shëndetësore bilaterale ose rajonale në rastet më urgjente për të pasur dy arsye strategjike. Së pari diplomacia shëndetësore, dypalëshe-rajonale si më efektive që përmban sëmundje, se sa diplomacia shëndetësore më e gjerë, globalisht gjithë përfshirëse.⁶³

Ndërsa së dyti, shteti mund të shoh përfitime strategjike afatëgjatë, në përdorimin e diplomacisë shëndetësore dypalëshe-rajonale, që i ndihmon ata të zhvillojnë apo të forcojnë marrëdhënie, që mund t'u shërbejnë interesave të politikës së jashtme në të ardhmen.

Largimi nga diplomacia shëndetësore, në shkallë globale mund të pasqyrojë këndvështrim shëndetësor global, strategji të tilla përball një pandemie globale janë thellësisht jostrategjike, pasi pasojat e pandemisë në Kosovë, nuk mund të zgjidhen apo adresohen në mungesë të bashkëpunimit global.

Përderisa ka rrugë ekzistuese, të ndihmës që mund të përdoren në kontekstin aktual, ato mund të përmirësojnë në sigurinë kombëtare ashtu edhe rezultate shëndetësore.

Diplomacia globale e shëndetit si negociatat për çështjet e shëndetit të popullsisë duke kërkuar veprim kolektiv në mbarë botën, që të adresohet në mënyrë efektive.

Nga këndvështrimi global përpjekjet e diplomacisë, duhet bazuar në atë të ngjashme me parimet e renditjes si bazë të multilateralizmit.

Këto përpjekje, duhet të përqendrohen në institucionet globale si OBSH-ja, objektivi i deklaruar i së cilës është arritja nga të gjithë popujt e nivelit më të lartë, të mundshëm të shëndetit.⁶⁴

Duke marrë parasysh takimin me një virus të panjohur, mungesën e informacionit rreth COVID- 19, në fillim të përhapjes së tij u rendit si një nga vështirësitë më të mëdha të kësaj drejtorie. Kjo, sipas tyre, kishte ndikuar edhe në shtimin e panikut te qytetarët.

⁶² COUNCIL OF EUROPE, (7 Prill 2020), Respektimi i demokracisë, shtetit të së drejtës dhe të drejtave të njeriut në kuadrin e krizës sanitare të COVID-19, Gjetur në: <https://rm.coe.int/sg-information-document-albanian/16809e2116>

⁶³ Wikipedia (Prill 2020). coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në: https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo

⁶⁴ Ministria e Punëve të Jashtme dhe Diasporës, Departamenti për Diplomaci ekonomike, Gjetur në: <https://www.mfa-ks.net/al/ministria/534/departamenti-pr-diplomaci-ekonomike/534>

Mirëpo, edhe me shtimin e panikut, vihej re se mungonte vetëdija e thellë në mesin e qytetarëve për mbrojtjen nga virusi. Pandemia shkaktoi një ndërprerje serioze në operacionet statistikore në të gjithë botën.⁶⁵

Në krizën aktuale globale të shëndetit, të dhëna dhe statistika të ndara në kohë dhe të besueshme nevojiten në mënyrë kritike për të kuptuar, menaxhuar dhe zbutur humbjet njerëzore, sociale dhe ekonomike që prekin miliarda njerëz.

Por ndërprerjet në operacionet e rregullta të prodhimit të të dhënave të krijuara nga bllokimet e sëmundjes së koronavirusit (COVID-19), të kombinuara me një rritje të paparë të kërkesës për informacion për të monitoruar përhapjen e virusit dhe për të zbutur ndikimet e tij, kanë krijuar sfida të paprecedentë për të dhënat dhe komunitetin statistikor në nivel global, rajonal dhe global.

Për më tepër, pandemia goditi në momentin kur shumë vende tashmë po përballeshin me kufizime serioze të burimeve dhe po përballeshin me thirrje urgjente nga të gjithë sektorët e shoqërisë për të adresuar boshllëqet serioze në të dhënat e nevojshme për të nisur një dekadë veprimi me politika efektive dhe të synuara për të arritur zhvillimin e qëndrueshëm. Megjithatë, shumë zyra kombëtare statistikore iu përshtatën shpejt sfidave të reja.⁶⁶

Sfida e parë me të cilën u përballën sistemet kombëtare statistikore në mbarë globin ishte ruajtja e vazhdimësisë operacionale të proceseve të rregullta të prodhimit statistikor dhe afati kohor i shpërndarjes së të dhënave, pasi operacionet kryesore të regjistrimit dhe anketimit duhej të riplanifikoheshin ose pezulloheshin përkohësisht.⁶⁷

Si përgjigje, Zyra Kombëtare të Statistikave iu desh të rregullonin me shpejtësi protokollet e tyre të punës në terren dhe kalimin në telekomunikacion, si dhe të përshtatnin operacionet e tyre, në mënyrë që të kalonin nga ballë për ballë në mbledhjen e të dhënave

⁶⁵ Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale, Tiranë, (Prill 2020). Situata e Pandemisë Covid-19, Gjetur në: <https://shendetesia.gov.al/wp-content/uploads/2020/05/Urdhri-254-per-protokoll-strehezat..pdf>

⁶⁶ Deutsche Welle (10 Janar 2022). Kosovë: Nga një situatë e mirë epidemiologjike drejtë përkeqësimit, Gjetur në: <https://www.dw.com/sq/kosov%C3%AB-nga-nj%C3%AB-situat%C3%AB-e-mir%C3%AB-epidemiologjike-drejt-p%C3%ABrkeq%C3%ABsimit/a-60378359>

⁶⁷ FRIEDRICH-EBERT-STIFTUNG, (Nëntor 2020), BOTA E PUNËS NË KOHË PANDEMIE: KRIZË DHE MUNDËSI, Gjetur në: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kosovo/17757.pdf>

telefonike dhe të bazuara në ueb, dhe të përdornin më shumë të dhënat administrative dhe burimet e reja të informacionit.⁶⁸

⁶⁸ Wikipedia (Prill 2020). coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në:

https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo

KAPITULLI III

5.E ardhmja e diplomacisë multilaterale pas pandemisë COVID 19

Duke marrë parasysh, se si është zhvilluar diplomacia shëndetësore, gjatë COVID-19 dhe në të kaluarën globale, krizat shëndetësore kanë disa synime:

- duke prezentuar më tepër marrëdhëniet ndërkombetare, në fushë e diplomacisë shëndetësore,
- duke hulumtuar shëndetin global, në marrëdhëniet ndërkombëtare,
- duke përqendruar rolin e politikës dhe disiplinat e saj,
- duke bërë dallimin midis qëllimeve humanitare, strategjike etj.

Aktualisht na mungon të kuptuarit, e shkaqeve dhe pasojave të përdorimit, të një lloji të diplomacisë. Identifikimi dhe zhvendosja nga diplomacia globale, shumëpalëshe shëndetësore si një prirje potenciale në zhvillim. Arsyet e mundshme për këtë prirje, duke u fokusuar në variabla si rivaliteti ndërkombëtar dhe ai relativ, ku shkalla e vështirësisë e paraqitur nga shpërthime të ndryshme.

Diplomacia multilaterale, është zhvilluar krahas diplomacisë dypalëshe kryesisht përmes kongreseve dhe konferencave.

Diplomacia moderne multilaterale, fillon me bashkëthemelimin e organizatave ndërkombëtare, veçanërisht të OKB-së, Këshillit të Evropës, OSBE-së dhe Bashkimit Evropian.⁶⁹ Në vazhden e sfidave aktuale diplomacia shumëpalëshe është një formë e domosdoshme e diplomacisë ndërkombëtare.

Sfidat globale, me të cilat po përballemi, si ndryshimi i klimës, zhvillimi i qëndrueshëm pas pandemisë, mundësitë dhe rreziqet e teknologjive të reja.⁷⁰

Qëllimi i diplomacisë, si kapjen e shumë nivelesh dhe shumë aktorësh, proceset e negociatave që formojnë dhe menaxhojnë mjedisin e politikave globale për shëndetin.

⁶⁹ Wikipedia, (Mars 2020), Pandemia Covid 19, Gjetur në: https://sq.wikipedia.org/wiki/Pandemia_e_COVID-19

⁷⁰ Sara E. Davies, Adam Kamradt-Scott, and Simon Rushton. Disease Diplomacy. *International Norms and Global Health Security*. John Hopkins University Press. USA. 2015.(fq.16)

Diplomacia kosovare është e dallueshme nga shëndetësia, qeverisja sepse synimet e shteteve në angazhimin e diplomacisë shëndetësore, mund të mos jenë të drejtuara drejt menaxhimit të mjedisit të politikave globale për shëndetin. Përcaktimi i diplomacisë, për sa i përket qëllimeve të saj, reflektohet në një farë mase edhe në llojin e diplomacisë shëndetësore dhe diplomacinë globale shëndetësore. Diplomacia globale e shëndetit, si negociatat për çështjet e shëndetit të popullësisë, që kërkojnë veprim kolektiv në mbarë botën, për të adresuar në mënyrën efektive.

Nga këndvështrimi global, përpjekjet e diplomacisë shëndetësore, bazohen në diçka të ngjashme me parimet e renditjes.⁷¹ Të gjitha përpjekjet duhet të përqendrohen në institucionet globale, si Organizata Botërore Shëndetësore (OBSh), objektivi i së cilës duhet të jetë arritja nga të gjithë popujt e nivelit më të lartë të shëndetit. Në duhet të fokusohemi në “diplomacinë shëndetësore” dhe jo në “diplomacinë shëndetësore globale”, duke identifikuar synimet e diplomacisë shëndetësore, me synimet strategjike të vendeve të tjera, të angazhuara në një diplomaci të tillë. Synimet e sigurimit të shëndetit global dhe të shërbimit të interesit kombëtar, nuk duhet të jenë të përfshira me tensione. Shëndeti më i mirë global, mund të shihet si një e mirë publike. Ekspertët e diplomacisë shëndetësore, kanë bërë thirrje për integrimin e teorive të marrëdhënieve ndërkombëtare.

Dallimet midis diplomacisë, nga njëra anë dhe politika e jashtme është shumë e rëndësishme nga ana tjetër.⁷² Në të njejtën kohë, gjithashtu ndihmon për të siguruar një pasqyrë të temave, objektivave dhe metodave më të gjera të diplomacisë kosovare në përgjithësi.⁷³

Kosova si shtet i vogël, është pjesë përbërëse e rendit ndërkombëtar dhe vepron në të njëjtin mjedis të gjërë politik dhe ekonomik, si të gjitha shtet e tjera. Kosova në politikën e saj të jashtme, ndjek të njejtat objektiva të sigurisë, prosperitetit dhe mirëqenies së

⁷¹ GAP INSTITUTE. (2020), Impact of COVID-19 pandemic on local government, Gjetur në: https://www.institutigap.org/documents/23503_Ndikimi%20i%20pandemis%C3%AB%20COVID19%20n%C3%AB%20pushtetin%20lokal.pdf?fbclid=IwAR1dmr4MX0cKS0q0bVJPhZ41oxi29w2IOejhrhMzUNjJ0iXYdtn5N_iqF30

⁷² Konrad Adenauer Stiftung - Oda Ekonomike e Kosovës (Dhjetor 2020), Ndikimi I Covid-19, në transformimin digjital, Gjetur në: <https://www.kas.de/documents/286052/0/Policy+Brief+20-12-11+The+Impact+of+COVID-19++on+Digital+Transformation+%28ALB%29.pdf/a483bea7-5842-2228-df54-02b7f1cd58eb?version=1.0&t=1609943350354>

⁷³ Rinvest Instituti (04 gusht 2020), Bashkjetesa me Covid-19, tri shtylla të rimekembjes, Gjetur në: https://www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2020/August/04/Bashkjetesa_me_COVID_-19_Tri_shtyllat_e_rimekembjes1596539010.pdf

qytetarëve të saj.⁷⁴ Diplomacia e shteteve të vogla, karshi shteteve të mëdha, përdorë të njejtën kuti diplomatike. Ndërsa të gjitha shtetet, ndajnë përkufizimin e plotë të sovranitetit, disa karakteristika ndikojnë në mënyrën se si shtetet e vogla, ndjekin politikat ndërkombëtare. Gama e çështjeve, me të cilat përballen është më e kufizuar, megjithatë ato nuk janë më pak urgjente apo intensive se ato të shteteve të mëdha. Efektet e veprimeve të tyre, në rendin ndërkombëtar gjithashtu prirën të jenë më të fokusuara, në rritjen e angazhimit të tyre dhe përforcimin e zërave të tyre. Struktura dhe proceset, e shumta komplekse të diplomacisë, i tendosin burimet e nevojshme për mbledhjen dhe mbështetjen, për pozicionet e tyre mund të jenë në mungesë në raport me Kosovë. Aktivitetet diplomatike, duhet të mbështeten gjithnjë e më shumë, nga interneti dhe mjetet dixhitale dhe teknologjitë e tjera të informacionit dhe komunikimit (TIK).

Diplomatët kosovarë, mbështeten në internet për të gjetur informacion, për të komunikuar me kolegët përmes emailit dhe për të negociuar, draft tekstet në format elektronik, diplomatët po ashtu përdorin gjithnjë e më shumë platforma të reja, të rrjeteve sociale dhe Facebook, në mundësitë dhe sfidat që ofrojnë mjetet e internetit për aktivitetet diplomatike. Diplomatat gjithashtu shqyrtojnë, implikimet e politikave në këto procese. Inteligjenca artificiale (AI), si çdo teknologji tjetër, nuk vjen pa rreziqe.⁷⁵ Një rrezik, mbi të cilin duhet të fokusohemi, është se Inteligjenca artificiale dhe automatizimi mund të sjellin një formë të re të ndarjes dixhitale, pasi disa pjesë të botës, do të përfitonin nga avantazhet e këtyre teknologjive, ndërsa të tjerat nuk do të kishin akses në to.

Si gjithmonë në histori, ne duhet të pranojmë se duhet të jetojmë me të mirat dhe të këqijat e teknologjisë. Kështu, në diplomaci duhet të fokusohemi, te rreziku dhe të përpiqemi të zvogëlojmë dhe fenojmë ndikimin në menaxhimin e mundshëm, negativ të teknologjive të tilla. Megjithatë, duhet të merren parasysh disa parime të përgjithshme dhe fleksibël që drejtojnë evolucionin e inteligjencës artificiale, në diplomaci dhe vendosin kornizën për zhvillimet e ardhshme.

⁷⁴ Rinvest Instituti (04 gusht 2020), Bashkjetesa me Covid-19, tri shtylla të rimekembjes, Gjetur në: [https://www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2020/August/04/Bashkejetesa_me_COVID - 19_Tri_shtyllat_e_rimekembjes1596539010.pdf](https://www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2020/August/04/Bashkejetesa_me_COVID_-_19_Tri_shtyllat_e_rimekembjes1596539010.pdf)

⁷⁵ https://sq.wikipedia.org/wiki/Inteligjenca_artificiale

Për shembull, kohë më parë në mënyrë analoge, me fushën e ndryshimeve klimatike, parimi i parandalimit mund të përdoret për të parandaluar, ndikimin e mundshëm negativ të inteligjencës artificiale, në të drejtat e njeriut dhe shoqërinë.⁷⁶

Pasi negociatat në diplomacinë, janë një fushë e të papriturave dhe sistemin nuk mund të merren me specifikat e identiteteve, pasi ato janë të ndryshme, të papritura dhe arbitrare. Inteligjenca artificiale, mund të ndihmojë diplomatët, për shembull: në përpunimin e të dhënave, por nuk mund të zëvendësojë tërësisht faktorin njerëzor. Inteligjenca artificiale, është e pa kompromis dhe është e verbër ndaj perceptimit, intuitës dhe rrezikut.⁷⁷ Diplomatat njerëzorë mund të zbulojnë të padukshmen, të shohin të padukshmen, të vërejnë të padukshmen dhe kjo nuk është diçka që sistemet e AI mund ta bëjnë, të paktën jo në të ardhmen e parashikueshme. Të tjerë janë të mendimit se negociatat diplomatike, mund të automatizohen, në një farë mase.⁷⁸

Negociatat e automatizuara, mund të funksionojnë mirë në situata fitim apo humbje, por jo domosdoshmërisht në situata komplekse. Nga ana tjetër, edhe pjesët emocionale të negociatave mund të automatizohen. Ekziston gjithashtu një këndvështrim i mesëm: inteligjenca artificiale, do të plotësojë aktivitetet diplomatike dhe ne duhet të shikojmë, se si ta përdorim atë për të përmirësuar funksionet e diplomatëve. E ardhmja e diplomacisë multilaterale, pas pandemisë COVID 19, është zhvilluar më tepër duke përdorur shumë pajisje interneti, mund të përdoren potencialisht si të dyja, një mjet i dobishëm në jetën dhe një armë për sulme kibernetike. Përdorimi i dyfishtë i teknologjisë dixhitale, në diplomaci e bënë më të vështirë rregullimin dhe menaxhimin e negociatave.⁷⁹

Në luftën hibride, shohim sabotimin dhe spiunazhin si llojet më të zakonshme të sulmeve kibernetike. Siguria kibernetike është padyshim, një prioritet i lartë për të gjithë – qeveritë, industria dhe përdoruesit. Ndër rreziqet që lidhen me sigurinë kibernetike, është humbja e

⁷⁶ Oda Ekonomike Amerikane e Kosovës, (Prill 2020), Anketë mbi ndikimin e Covid-19 në ndërmarrjet në Kosovë, Gjetur në: <https://www.amchamksv.org/wp-content/uploads/2020/04/Studim-mbi-Ndikimin-e-COVID-19-n%C3%AB-nd%C3%ABrmarrjet-n%C3%AB-Kosov%C3%AB.pdf>

⁷⁷ https: Wikipedia (07 Mars 2020), Inteligjenca artificiale Gjetur në: https://sq.wikipedia.org/wiki/Inteligjenca_artificiale

⁷⁸ Konrad Adenauer Stiftung - Oda Ekonomike e Kosovës (Dhjetor 2020), Ndikimi i Covid-19, në transformimin digjital, Gjetur në: <https://www.kas.de/documents/286052/0/Policy+Brief+20-12-11+The+Impact+of+COVID-19++on+Digital+Transformation+%28ALB%29.pdf/a483bea7-5842-2228-df54-02b7f1cd58eb?version=1.0&t=1609943350354>

⁷⁹ UNMIK, (20 prill 2020) Udhëzuesi për Covid 19, Gjetur në: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/alb_ohchr_covid-19_guidance.pdf

të dhënave në disa raste personale, ku të dhënat janë shqetësimi kryesor i Minisitrisë së Punëve të Jashtme (MPJ). Rastet në lidhje me humbjen e të dhënave, shpesh herë përqendrohen, në aspektin e konfidencialitetit, megjithatë integriteti dhe disponueshmëria, janë po aq e rëndësishme në diplomaci. Bota gjithnjë e më e dixhitalizuar, ekonomia e përbashkët në zgjerim dhe zhvillimet e vazhdueshme, në automatizim dhe inteligjenca artificiale, paraqesin sfida për tregun e punës. Ekzistojnë gjithashtu rreziqe, të një pabarazie globale në rritje, pasi përvetësimi i përparimeve teknologjike është dhe do vazhdojnë, të jenë të ndryshme në vendet në zhvillim siç është Kosova.

Qeveria e Kosovës, duhet të kërkojë përshtatjen e kuadrit rregullator, por siç ndodh shpesh, rregullimi priret, për të mbetur prapa teknologjisë. Për më tepër, ka pasiguri në lidhje me ndikimin aktual të teknologjive të reja, në tregun e përgjithshëm të punës dhe ide të tilla si një universal, taksat bazë të të ardhurave po shkaktojnë debate të nxehta. Por një gjë është e qartë, se teknologjia do të vazhdojë të evoluojë dhe fuqia punëtore duhet të përshtatet.⁸⁰ Dhe këtu sektori privat, mund të luajë gjithashtu një rol, për shembull përmes rikualifikimit të punonjësve aktualë. Punëtorët gjithashtu duhet të përpiqen të gjejnë mënyra të reja për të mbrojtur të drejtat e tyre. Një zgjidhja e mundshme, mund të jetë në ndonjë bashkim virtual global, që i kalon juridiksionet dhe i lejon punonjësit të përmirësohen, mbrojnë të drejtat e tyre. Natyra e punës së një diplomati, përfshin postime të huaja dhe detyra të rregullta jashtë vendit. Takimet tradicional diplomatike, ndryshojnë nga një vend në tjetrin, por më së shumti përfshin shprehin e punës. Përveç kësaj, duke ndryshuar kërkesat në tregun e punës, ato mund të përdoren për të fituar njohuri dhe aftësi të reja.⁸¹

⁸⁰ Rinvest Instituti (04 gusht 2020), Bashkjetesa me Covid-19, tri shtylla te rimekembjes, Gjetur në:

[https://www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2020/August/04/Bashkejetesa_me_COVID -
19_Tri_shtyllat_e_rimekembjes1596539010.pdf](https://www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2020/August/04/Bashkejetesa_me_COVID_-_19_Tri_shtyllat_e_rimekembjes1596539010.pdf)

⁸¹ Nacionale (11 Prill 2022),Inteligjenca e përgjithshme artificiale mund të jetë e pamundur Gjetur në:

<https://www.nacionale.com/Lajmet/Ngjarja/-Inteligjenca-e-pergjithshme-artificiale-mund-te-jete-e-pamundur-2314>

5.1. Ndryshimet me pandemi COVID -19 në Diplomacinë Kosovare

Ndryshimi kryesor i shteteve në pandemi, është qëllimi dhe mbrojtja e shëndetit fizik dhe ekonomik të qytetarëve të saj. Nganjëherë qëllimi arrihet më së miri, duke punuar dhe krijuar forume të ndryshme, për çështje shëndetësore. Diplomacia në këtë mënyrë, mund të shfrytëzojë kostot e reduktuara të transaksioneve dhe të shoh rritjen e shkëmbimit të informacionit, i cili është i domosdoshëm në një pandemi. Shtetet gjithashtu, mund të përdorin diplomacinë shëndetësore, për të ndërtuar vullnet të mirë dhe fuqi të butë, si dhe për të ndjekur qëllimet humanitare.

Gjatë pandemive, shtetet vlerësojnë urgjencën, e qëllimeve të tyre të ndryshme dhe mjetet më të mira për t'i arritur ato përmes diplomacisë shëndetësore. Nëse shtetet i shikojnë strukturat institucionale, ekzistuese për bashkëpunim si të përshtatshëm për detyrën e adresimit të nevojave të tyre, gjatë një pandemie.⁸² Me diplomacia kuptojmë si ndodhin ndërveprimet midis diplomatëve dhe shkencëtarëve, si ata mund të jenë të suksesshëm dhe duke kthyer diplomacinë, në disiplinë që mund të hulumtohet mësohet dhe funksionalizohet. Kur shtetet largohen, nga institucionet shëndetësore globale me përgjigjen e tyre ndaj pandemive, ata rrezikojnë të krijojnë efektin rekursiv të minimumit të aftësisë së këtyre institucioneve për të adresuar në mënyrë efektive pandemitë e ardhshme. Në vazhden e shpërthimit të koronavirusit, epidemiologjia dixhitale po shfaqet me shpejtësi. Ne jemi dëshmitarë të përfshirjes së aktorëve kryesor, të teknologjisë që po eksplorojnë dhe shfrytëzojnë potencialin e inteligjencës artificiale (AI).⁸³

Bota u përballë me reagimin ndaj shfaqjes së koronavirusit COVID-19, një sfidë e paprecedentë globale, që nuk ka lënë asnjë fushë të shoqërisë dhe asnjë jetë individuale të paprekur. Raport që mbulon një gamë të gjerë temash, që lidhen me të ardhmën diplomatike me COVID-19, duke u fokusuar në diplomacinë shumëpalëshe dhe në ndryshimet në praktika diplomatike dhe në marrëdhëniet ndërkombëtare. Diplomacia ka

⁸² Ministria e Punëve të Jashtme dhe Diasporës, Departamenti për Diplomaci ekonomike, Gjetur në:

<https://www.mfa-ks.net/al/ministria/534/departamenti-pr-diplomaci-ekonomike/534>

⁸³ Nacionale (11 Prill 2022), Inteligjenca e përgjithshme artificiale mund të jetë e pamundur Gjetur në: <https://www.nacionale.com/Lajmet/Ngjarja/-Inteligjenca-e-pergjithshme-artificiale-mund-te-jete-e-pamundur-2314>

potencialin të na ndihmojë të adresojmë, disa nga sfidat më të ngutshme të kohës sonë, si ndryshimi i klimës dhe pandemia COVID-19.

Në të dyja rastet, diplomacia ka ilustruar tashmë potencialin e saj. Megjithatë, ne jemi ende shumë larg arritjes së synimeve tona globale. Shumica e sfidave të sotme globale, nga ndryshimi i klimës përmes sigurisë ushqimore të shëndetit global, kanë baza shkencore dhe kërkojnë bashkëpunim, ndërmjet shkencëtarëve, diplomatët dhe palëve të tjera të interesuara, për t'u kuptuar dhe trajtuar.⁸⁴ Diplomatat e kuptuan dhe u përshtatën me teknologjitë, që ndikojnë në punën e tyre. 2022 është një vit i rëndësishëm për të formësuar më tej praktikën e diplomacisë shkencore, dhe për të sjellë qartësi në konfuzion. Diplomacia është bërë disi një fjalë kryesore dhe përdoret në mënyra të ndryshme nga aktorë të ndryshëm. Pra, në vijim, le të zbërthejmë konceptin e diplomacisë shkencore dhe të nxjerrim në pah disa nga praktikat e saj. Diplomacia shkencore pasqyron rëndësinë e shkencës për shoqërinë moderne nga lufta kundër pandemive, deri te mospërhapja bërthamore dhe lufta kundër ndryshimeve klimatike. Shkenca për diplomacinë mund të kontribuojë gjithashtu për më shumë bashkëpunim ndërkombëtar dhe në fund të fundit, për marrëdhënie më paqësore ndërkombëtare dhe aktorët kryesorë janë shtetet. Bashkëpunimi kërkimor duke mbështetur pjesëmarrjen, në përpjekjet kërkimore në shkallë të gjerë që përndryshe nuk do të ishin realiste ose të mundshme adresimin e sfidave globale. Puna drejt adresimit të sfidave globale, si ndryshimi i klimës kur bëhet fjalë për zbatimin e këtyre qëllimeve, thirren diplomatë dhe përfaqësues zyrtarë. Ndryshimet me pandemi COVID -19, në diplomacinë Kosovare, janë edhe mjetet dixhitale dhe zhvillimi kanë ecur në hap për dekada.⁸⁵ Interneti në diplomacinë kosovare, ka qenë një mundësi e shkëlqyer, duke përshpejtuar gjithashtu ndarjet e reja midis urbane dhe rurale, të rinj e të vjetër etj. Takimet online, janë metodë efektive, e mësimdhënies së diplomacisë dhe mund t'i ndihmojë diplomatët të përvetësojnë teorinë dhe njohuritë praktike që kërkohen në punën e tyre. Por diplomacia efektive, ka të bëjë shumë me marrëdhëniet ndërpersonale. Diplomatat duhet

⁸⁴ Ministria e Punëve të Jashtme dhe Diasporës, Departamenti për Diplomaci ekonomike, Gjetur në:

<https://www.mfa-ks.net/al/ministria/534/departamenti-pr-diplomaci-ekonomike/534>

⁸⁵ Deutsche Welle (10 Janar 2022). Kosovë: Nga një situatë e mirë epidemiologjike drejtë përkeqësimit, Gjetur në:

<https://www.dw.com/sq/kosov%C3%AB-nga-nj%C3%AB-situat%C3%AB-e-mir%C3%AB-epidemiologjike-drejt-p%C3%ABrkeq%C3%ABsimit/a-60378359>

të zotërojnë një sërë aftësish, si p.sh dëgjim i vëmendshëm, inteligjencë emocionale, ndjeshmëri, këmbëngulje, dhe mirësjellje. Te gjitha këto aftësi mund të mësohen online, dhe të rafinuara nëpërmjet praktikës, në punë. Kështu, trajnimi online në diplomaci, ndalon aty ku fillon praktika, mjediset në internet nuk mund të kapin skenarë specifik, të situatave të jetës reale dhe aftësive diplomatike, si ato të nevojshme për negociata, mund të merren vetëm siç duhet nëpërmjet praktikës dhe ndërveprimeve ballë për ballë.⁸⁶

Ne gjithmonë mësojmë gjatë punës, veçanërisht në profesionet si diplomacia.

Megjithatë, nevojat e individëve që punojnë janë specifike: fleksibilitet, edukim asinkron, edukim aktual dhe përkatës, i shpejtë dorëzimi. Për më tepër, metodologjia e përshtatur, duhet inkorporojnë konsideratat për një qasje të drejtuar dhe një klasë ndërkombëtare. Udhëzimet vlerësohen, veçanërisht për temat ku njohuritë vijnë nga praktika, si p.sh si negocim apo debat, ndërveprimet ballë për ballë mund të jenë më të përshtatshme. Pjesa më e madhe, sigurisht në mjedisin online kanë nevojë për njohuri për të plotësuar atë që bëjnë në punën e tyre të përditshme. Nga ana e pjesëmarrësve, nevoja imediate është së pari motivimi për t'u bashkuar takime online. Përfitimet përfshijnë gjithashtu afate kohore fleksibël, disponueshmërinë të pavarur nga vendndodhja ku ndodhemi, mundësia për të bashkëvepruar me njerëz nga e gjithë bota, përmirësim i dukshëm në njohuritë e përgjithshme që mund të vihet në praktikë nesër, zhvillimi i rrjeteve profesionale dhe aftësia për të fuqizuar njëri-tjetrin nëpërmjet bisedave. Sfidat sillen rreth njohjes dhe besueshmërisë, uljes së vetë-motivimit me kalimin e kohës dhe përdorimit të një gjuhe që në përgjithësi, nuk është gjuha amtare e pjesëmarrësit në takimet diplomatike.⁸⁷

Takimet online, erdhen si ndryshim në diplomacinë kosovare dhe mbarë botën dhe nuk mund të zëvendësojnë angazhimin njerëzor dhe personal në diplomaci, takimet ballë për ballë, janë mënyra më e zgjuar, duke përfutur pikat e forta në diplomaci. Kur bëhet fjalë për rezultate e takimeve, në mes të diplomatëve dhe efektivitetin e takimeve online, shumica nga ata janë ende skeptikë për rezultate pozitive.

⁸⁶ UNMIK, (20 prill 2020) Udhëzuesi për Covid 19, Gjetur në:

https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/alb_ohchr_covid-19_guidance.pdf

⁸⁷ Deutsche Welle (10 Janar 2022). Kosovë: Nga një situatë e mirë epidemiologjike drejtë përkeqësimit, Gjetur në:

<https://www.dw.com/sq/kosov%C3%AB-nga-nj%C3%AB-situat%C3%AB-e-mir%C3%AB-epidemiologjike-drejt-p%C3%ABrkeq%C3%ABsimit/a-60378359>

Ne po jetojmë në një kulturë kryesisht të shkolluar vizualisht, çdo gjë që komunikohet sot ka një mesazh më të fortë nëse shoqërohet me një imazh. Në këtë kuptim, teksti që shoqëron mund të jetë një element i rëndësishëm i dialogut dhe në disa raste është e nevojshme edhe për gjithë historin. Ndryshimet në organizatat politike, mund gjithashtu të ndikohen nga një ndryshim dhe mund të kërkojnë përgjegjësi të reja për shtetin. Gjithmonë do të ketë nevojë për ndërmjetësim, të qeverisë dhe shtetit dhe mund të ketë përfitime, në rritje të informacionit që ata të janë në gjendje të kontrollojnë dhe të shfrytëzojnë me kohë.

Diplomacia është relacionale dhe është një aspekt që ne e harrojmë. Është ky aspekt që është ende shumë i rëndësishëm dhe do mbeten të tilla për vitet në vijim, pasi teknologjia bëhet gjithnjë e më e përhapur. Diplomatat dhe diplomacia, kanë një rol kyç në politikën ndërkombëtare.⁸⁸ E-mail dhe media sociale janë një ndryshim, prandaj mjetet mund të çojnë në tensione për shkak të informacionit të shpejt dhe udhëzimet mund të dërgohen në një mënyrë që të anashkalojë hierarkitë tradicionale, të komunikimit brenda Ministritsë së Punëve të Jashtme dhe Diasporës.⁸⁹

Kjo do të thotë se gjithashtu diplomatët, duhet të jenë vigjilentë ndaj ndryshimeve mediatike. Diplomatat ndonjëherë mësojnë, së pari qëndrimin e ministritsë për një çështje në rrjetet sociale, para marrjes së udhëzimeve zyrtare. Në disa raste ministri komunikon me botën por edhe me diplomatë përmes rrjeteve sociale duke dërguar udhëzime formale.

Kjo mund të jetë e dobishme, pasi është e shpejtë duhet reaksione, por kjo rrit edhe barrën e diplomatit, ku duket të qëndrojnë i informuar, mbi zhvillimet më të fundit kohore dhe kanalet e komunikimit.

Ka një pritshmëri në rritje për të reaguar menjëherë, por edhe të qëndrojnë të informuar vazhdimisht. Besimi dhe besueshmëria, janë çështje kyçe në lidhje me çështjet e mediave sociale. Komunikimi online duhet të trajtohet nga staf i trajnuar, i cili mund të krijojë dhe analizojë mesazhet. Me tutje, ambasadat dhe stafi bëhen më të rëndësishëm, për t'u verifikuar informacion dhe për të gjetur mirëkuptim në të gjitha barrierat.

⁸⁸ Wikipedia (Prill 2020). 2020 coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në:

https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo

⁸⁹ Ministria e Punëve të Jashtme dhe Diasporës, Departamenti për Diplomaci ekonomike, Gjetur në: <https://www.mfa-ks.net/al/ministria/534/departamenti-pr-diplomaci-ekonomike/534>

Marrëdhëniet midis vendeve, janë ende në ndërtim të besimit, urat dhe mirëkuptimi, gjithashtu lidhet me besueshmërinë.

Detyra e diplomatëve, mbetet vazhdimësia e veprimeve, ku na ndihmon të kuptojmë çfarë ndodh në këtë botë dhe vazhdon të jetë një platformë që bashkon njerëzit dhe lehtëson shkëmbimet e informacionit. Diskutimet e ardhshme, do të jenë një përzierje e një fokusi të zmadhuar mbi çështjet filozofike dhe ekonomike dhe një fokus i zmadhuar, mbi ndikimin e teknologjisë në mënyrën se si funksionon diplomacia.⁹⁰

5.2. Ballafaqimi, ndikimi politik, ekonomik dhe sundimi i ligjit gjatë pandemisë Covid 19

Marrëdhëniet ndërkombëtare, kanë studiuar shëndetin global për një kohë të gjatë, ku shumica e kësaj literature ka dalë nga disiplina e shëndetit publik. Përveç mësimit nga ekspertët e shëndetit publik mbi këtë temë, studiuesit e marrëdhënieve ndërkombëtare mund të kontribojnë duke përqëndruar rolin e politikës në këtë diskutim.

Duke bërë dallimin midis qëllimeve humanitare strategjike dhe qëllimeve të tjera në kuadër të shpërthimit të fundit, të sëmundjeve globale. Aktualisht mungon, kuptimi i shkaqeve dhe pasojave të përdorimit të llojit të diplomacisë shëndetësore.

Në diplomacin politike, mund të përmendim, katër shtyllat kryesore: objektivat, metodat, instrumentet dhe institucionet.⁹¹

Prandaj identifikojmë një zhvendosje nga diplomacia globale, multilaterale e shëndetit si një prirje të mundshme në zhvillim. Gjithashtu duke konsideruar arsyet e mundshme, për këtë prirje, duke u përqendruar në disa variabla të tillë si rivaliteti ndërkombëtar dhe shkalla relative e vështirësisë është paraqitur nga shpërthimet të ndryshme pandemike.

Përkufizimi barazon diplomacinë shëndetësore, me qeverisjen e shëndetit dhe marrëveshjet për të përmirësuar shëndetin global, duke përcaktuar qëllimin e diplomacisë globale, të shëndetit si kapja e proceseve të negociatave, me shumë nivele dhe shumë aktorë që

⁹⁰ Akademia e Studimeve Politike, (2019), Ndikimi i digjitalizimit në ofrimin e shërbimeve të qytetareve, Gjetur në: http://www.asp.al/pdf/Ndikimi_i_digjitalizimit_ne_sherbimet_publike.pdf

⁹¹ ILO (31 Mars 2020), Udhëzues për punëdhënësit në lidhje me menaxhimin e vendit të punës gjatë Covid -19, Gjetur në: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---act_emp/documents/publication/wcms_749173.pdf

formojnë dhe menaxhojnë mjedisin e politikave globale për shëndetin. Mbajtja e informacionit, është një mjet për një individ ose grup individësh, për të ushtruar kontroll mbi të tjerët. Megjithatë, strukturat dhe proceset e shumta komplekse të diplomacisë shumëpalëshe i tendosin burimet e tyre. Për shembull, burimet e nevojshme për mbledhjen e mbështetjes për pozicionet e tyre mund të jenë në mungesë në raport me Kosovën. Pavarësisht burimeve të kufizuara, ky disavantazh fillestar shpesh mund të anashkalohet, reduktohet dhe kthehet në një avantazh strategjik. Janë bërë më tepër se dy vite, përhapja e pandemisë COVID-19, në Kosovë deri në fund të muajit mars janë raportur 223420 persona të infektuar dhe 3130 viktima.⁹² Kosova si shtet, gjatë pandemisë po kalon në krizën më serioze politike. Është e dobishme ta vendosim, fenomenin e internetit në këtë kontekst historik. Në mënyrën se si po evoluon interneti në pandemi, si të ishte pjesë e garës shekullore që tregon drejt një fokusi më të lirë dhe më të shpërndarë në vend. Gjuha diplomatike, u bë gjithnjë e më emocionuese dhe e gjallë. Krahësuar me vitin e kaluar, fokusi i temave u zhvendos nga pandemia ekskluzivisht në më shumë përmendje të ndryshimeve klimatike dhe çështjeve të sigurisë.

Diplomacia ekonomike është një nënprodukt i ndërvarësisë midis shteteve, qendrës së zhvillimit në politikën kombëtare dhe kompleksitetit të lidhjeve në prodhimin e mallrave dhe shërbimet. Inteligjenca artificiale, ka potencial të konsiderueshëm për të çuar në rritje ekonomike.⁹³ Të përdorura në proceset e prodhimit, sistemet e inteligjencës artificiale sjellin automatizimin, duke i bërë proceset më të zgjuara, më të shpejta dhe më të lira, dhe për këtë arsye sjellin kursime dhe rritje të efikasitetit. Shqetësohen se sistemet e automatizuara, do t'i bëjnë disa punë të vjetruara dhe do të çojnë në papunësi. Megjithatë, ka edhe pikëpamje të kundërta, sipas të cilave avancimet e inteligjencës artificiale, do të gjenerojnë vende të reja pune, të cilat do të kompensojnë ato të humbura, pa ndikuar në normat e përgjithshme të punësimit. Rritja ekonomike është gjithnjë e më shumë e lidhur me rritjen dixhitale, megjithatë, shumë vende ende mbeten prapa. Qeveria dhe bizneset, duhet të përgaditen për dixhitalizimin e ekonomisë globale dhe si vendet e zhvilluara përfitojnë nga teknologjitë e reja.

⁹² Instituti Kombëtar i Shëndetësisë Publike të Kosovës, (Mars 2020), Gjetur në: <https://niph-rks.org/informata-rreth-covid-19/>

⁹³ Pieri, Elisa. *Pandemics. The Basics*. Routledge, Taylor & Francis Group. England.UK. 2021. (fq.133)

Diskutimi duhet të fokusohet në ndikimin e tregtisë dixhitale, në vendet e zhvilluara dhe ato në zhvillim siç është Kosova. Përveç krizës në sistemin shëndetësor, Kosova ka kaluar edhe në kriza politike ndërsa kriza ekonomike gjatë pandemisë COVID-19, ka shkaktuar rënie të konsiderueshme ekonomike.⁹⁴ Megjithëse shumica e vendeve të zhvilluara, kryesisht evropiane, kanë sisteme të fuqishme mbikëqyrjeje dhe shëndetësore në kohë reale për të menaxhuar përhapjen e sëmundjeve infektive, përmirësime në kapacitetin e shëndetit publik në vendet me të ardhura të ulëta dhe me rrezik të lartë, duke përfshirë mbikëqyrjen e njerëzve dhe kafshëve, fuqinë punëtore gatishmëria dhe forcimi i burimeve laboratorike duhet të mbështeten duke përdorur burime kombëtare të plotësuara me financime nga donatorët ndërkombëtarë.

Veprimi kolektiv ndërkombëtar midis qeverive, organizatave joqeveritare dhe kompanive private është përkrahur në ndërtimin dhe financimin e platformave teknologjike për të përshpejtuar kërkimin dhe reagimin e zhvillimit ndaj patogjenëve të rinj me potencial epidemik.⁹⁵ Partneriti global i nisur dhe ka ndjekur përpjekjet globale në aktivitetin e zhvillimit të vaksinës COVID-19 dhe po mbron një bashkëpunim të fortë ndërkombëtar për të siguruar që vaksina, kur zhvillohet, do të prodhohet në sasi të mjaftueshme dhe të jetë akses i barabartë do t'u sigurohet të gjitha kombeve pavarësisht nga aftësia për të paguar. Për më tepër, vendet e prekura mund të përfitojnë nga shkëmbimi i inovacioneve teknologjike në gjurmimin e kontakteve, të tilla si kodet shëndetësore të përgjigjes së shpejtë (QR), për të menaxhuar shpërthimin në mënyrë më efektive.

Megjithatë, ka implikime të rëndësishme të privatësisë që duhet të merren parasysh.

Në rastin e COVID-19, reagimi kolektiv dhe miratimi i masave parandaluese për të ndaluar përhapjen globale u zbatuan shumë vonë, pasi COVID-19 kishte depërtuar tashmë në rajone të tjera përmes udhëtimeve ndërkombëtare. Dinamika e rasteve të konfirmuara të COVID-19, tregon se vendet e mëdha në Evropë, kanë kaluar origjinën e pandemisë, në numrin e të konfirmuarve COVID-19 rastet. Përveç barrës së konsiderueshme në sistemet e kujdesit shëndetësor, COVID-19 ka pasur pasoja të mëdha ekonomike për vendet e prekura.

Pandemia e COVID-19 ka shkaktuar ndikime të drejtpërdrejta në të ardhura për shkak të

⁹⁴ Grupi për Studime Juridike dhe Politike, (Prill 2021), Shtyllat e nje plani vizionar te qeverisjes: Disa nga prioritetet kyçe për Qeverin Kurti II, Gjetur në: http://www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2021/05/GLPS_ShenimPolitikash_PrioriteteteQeverise.pdf

⁹⁵ Reporter AL, (15 Dhjetor 2021), Inovacion Shëndetësor për të gjithë, Gjetur në:

<https://www.reporter.al/2021/12/15/inovacion-shendetesor-per-te-gjithe/>

vdekjeve të parakohshme, mungesave në vendin e punës dhe uljes së produktivitetit dhe ka krijuar një goditje negative të furnizimit, me ngadalësimin e aktivitetit prodhues për shkak të ndërprerjeve të zinxhirit të furnizimit global dhe mbylljes së fabrikave.⁹⁶ Ndikimi në aktivitetet ekonomike prodhuese, konsumatorët zakonisht ndryshuan sjelljen e tyre shpenzuese, kryesisht për shkak të uljes së të ardhurave dhe financave të familjes, si dhe frikës dhe panikut që shoqërojnë epideminë. Industritë e shërbimeve si turizmi, mikpritja dhe transporti kanë pësuar humbje të konsiderueshme për shkak të reduktimit të udhëtimeve. Shoqata Ndërkombëtare e Transportit Ajror, parashikon një humbje në të ardhurat e linjës ajrore vetëm nga transporti i pasagjerëve deri në disa miliardë dollarë. Restorantet dhe baret, udhëtimi dhe transporti, argëtimi dhe prodhimi i ndjeshëm janë ndër sektorët në Kosovë, që janë më të prekurit nga masat e karantinës COVID-19. Përveç pabarazive të theksuara shëndetësore, veçanërisht në vendet pa mbulim universal të kujdesit shëndetësor, ndikimi ekonomik i pandemisë COVID-19 do të jetë heterogjen në të gjithë shpërndarjen e të ardhurave të vendit. Për shembull, punonjësit e zyrës kanë më shumë gjasa të kalojnë në aranzhime fleksibël të punës gjatë kufizimeve, ndërsa shumë punonjës industrialë, të turizmit, të shitjes me pakicë dhe të transportit do të pësojnë një reduktim të ndjeshëm të punës për shkak të kufizimeve të komunitetit dhe kërkesës së ulët për mallrat dhe shërbimet e tyre. Tregjet financiare janë ndikuar shumë nga efektet e përhapjes së COVID-19. Problemet më të mëdha ekonomike shoqërohen me kërkesën aktuale dhe potenciale të ardhshme për naftë në luhatje të çmimeve të naftës për shkak të reduktimit të aktiviteteve ekonomike të nxitura nga pandemia COVID-19.⁹⁷ Oferta e tepërt e pritshme ishte gjithashtu përgjegjëse për ulje të konsiderueshme të çmimeve. Nëse çmimet e naftës vazhdojnë më të ulëta se sa pritej, shumë ekonomi të varura nga nafta mund të tkurren pas reduktimeve në tregti dhe investime. Goditjet në tregjet e punës do të jenë të rënda, veçanërisht për vendet që varen nga migrimi. Globalisht, punëtorët migrantë japin kontribute të rëndësishme në tregjet e punës, duke adresuar çekuilibrat si në profesionet me aftësi të larta ashtu edhe në ato të ulëta. Ndërsa kufizimet ndërkombëtare

⁹⁶ The World Bank, (Maj 2020), Si COVID-19 Mund të Ndikojë në Varfërinë dhe Mirëqenien e Familjeve në Ballkanin Perëndimor, Gjetur në: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/253301590709924620-0080022020/original/RErnoteWeBapoverityimpactsCovid1920May2020ALB.pdf>

⁹⁷ Friedrich Erbert Stiftung (Dhjetor 2021). Perspektiva e përgjithshme: Agjenda ekonomike progresive për Kosovën, Gjetur në: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/albanien/16878-20201124.pdf>

të udhëtimit dhe karantina ka të ngjarë të mbeten për të ardhmen e parashikueshme, ndërsa vendet përpiqen të ndalojnë përhapjen e COVID-19, flukset e migracionit do të jenë të kufizuara, duke penguar rritjen dhe zhvillimin ekonomik global.⁹⁸

Bllokimi global i nisur nga vende të ndryshme të botës duke filluar nga Marsi 2020 pas shpalljes së COVID-19 si pandemi nga OBSH, është e para në këtë shekull.

Është një fenomen unik, i nxitur nga dëshira për të mbrojtur jeton nga pandemia rrënuese.

Bllokimi u miratua në dy fronte, gjegjësisht vendas dhe ndërkombëtar.

Brenda vendit, qeveria kufizoi lëvizjen e njerëzve dhe udhëzoi mbylljen në shtëpi, duke kufizuar kështu nëse jo plotësisht ndalimin e ndërveprimeve të përditshme mes njerëzve.

Nga ana tjetër, vendet u mbyllën poshtë kufijve kombëtarë, duke kufizuar lëvizjen e njerëzve dhe mallrave duke penguar kështu marrëdhëniet ekonomike dhe njerëzore që kishin ekzistuar më parë midis vendeve.⁹⁹

⁹⁸ Konrad Adenauer Stiftung - Oda Ekonomike e Kosovës (Dhjetor 2020), Ndikimi I Covid-19, në transformimin digjital, Gjetur në: <https://www.kas.de/documents/286052/0/Policy+Brief+20-12-11+The+Impact+of+COVID-19++on+Digital+Transformation+%28ALB%29.pdf/a483bea7-5842-2228-df54-02b7f1cd58eb?version=1.0&t=1609943350354>

⁹⁹ Klan Kosova, (Mars 2020), Pandemia Covid 19 sfidat e shekullit XXI, Gjetur në: <https://klankosova.tv/kolumne/pandemia-covid-19-sfida-e-shekullit-xxi/>

5.2.1. Ndikimi politik

Sfida kryesore politike dhe ligjore me të cilën përballlet shteti jonë, do të jetë aftësi e tyre për t'iu përgjigjur kësaj krize në mënyrën më efektive, ndërkohë që sigurojnë se masat që ata duhet të marrin nuk minojnë interesin tonë të vërtetë afatgjatë për të mbrojtur vlerat, për të drejtat e njeriut dhe demokracinë. Masat e marra nga shteti, gjatë krizës aktuale do të mbeten proporcionale me kërcënimin e paraqitur nga përhapja e virusit Covid -19 dhe të jenë të kufizuara në kohë. Përmes fazave të ndryshme politike, të krizave shëndetësore dhe ekonomike të lidhura me pandeminë, qeverita u përgjigjet me një sërë nismash politikash që shpesh përqipeshin të balanconin objektivat konkurruese të politikave në vend.

Kriza shëndetësore, ulet dhe aktiviteti ekonomik rifillon, politikëbërësit mund të konsiderojnë vlerësimin e qasjeve të ndryshme të politikave për mësimet e nxjerra dhe për praktikatat më të mira për t'u përdorur në adresimin e krizave të ngjashme. Gjatë rrjedhës së krizës pandemike, politikëbërësve u është dashur, të përshtaten me natyrën në ndryshet e krizave, ndërsa zbatojnë politika të synuara që adresojnë dhe pritej të ishin probleme afatshkurtra pa krijuar shtrembërime në ekonomi, që mund të zgjasin më shumë se ndikimi i vetë virusi. Fillimisht, politikëbërësit ishin të mbingarkuar nga natyra që ndryshon me shpejtësi të krizës globale shëndetësore dhe efektet e menjëhershme ekonomike.¹⁰⁰

Megjithatë, kriza e zgjatur shëndetësore, krijoi efekte të gjera përtej atyre që zakonisht lidhen me politikat monetare dhe fiskale në mënyra që kanë penguar rimëkëmbjen ekonomike kombëtare dhe kanë përforcuar një krizë më të gjerë tregtare dhe ekonomike globale. Fillimisht, më shumë ishin të rezervuar dhe u ndjenë të kufizuar në aftësinë e tyre për t'iu përgjigjur krizës, për mbështetjen monetare dhe fiskale brenda standardeve, duke pasur parasysh ndryshim dhe ngadalësim të sinkronizuar, me bazë të gjerë në rritjen ekonomike globale, veçanërisht në prodhim dhe tregti, që ishte zhvilluar para shpërthimit viral.¹⁰¹

¹⁰⁰ Konrad Adenauer Stiftung - Oda Ekonomike e Kosovës (Dhjetor 2020), Ndikimi i Covid-19, në transformimin digjital, Gjetur në: <https://www.kas.de/documents/286052/0/Policy+Brief+20-12-11+The+Impact+of+COVID-19++on+Digital+Transformation+%28ALB%29.pdf/a483bea7-5842-2228-df54-02b7f1cd58eb?version=1.0&t=1609943350354>

¹⁰¹ UNMIK, (20 prill 2020) Udhëzuesi për Covid 19, Gjetur në: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/alb_ohchr_covid-19_guidance.pdf

Me bazë të gjerë në rritjen ekonomike globale, veçanërisht në prodhim dhe tregti, që ishte zhvilluar para shpërthimit viral.

Qeveritë do të përballet, me zgjedhje të vështira nëse do të ketë një valë të përhapur dështimesh.

Shumica u sinjalizuan me një angazhim ose politika të zbatuara tashmë për të mbështetur për ata që janë prekur ekonomikisht nga pandemia. Përballja me vendime në lidhje me llojin e ndihmës që duhet të jepet (huatë kundrejt pagesave direkte), sasinë e ndihmës që duhet të jepet, si të alokohen fondet e shpëtimit dhe cilat kushte.

Qeveria, ka ndërmarrë masa të jashtëzakonshme fiskale dhe monetare për të luftuar krizën. Kosova ka aktivizuar ligjet kombëtare të emergjencës për të lejuar futjen e masave të jashtëzakonshme duke vazhduar të deregojnë nga detyrimet e tyre.¹⁰²

Duhet bërë një dallim i rëndësishëm ndërmjet masave emergjente dhe derogimeve. Nga këndvështrimi i të drejtave të njeriut, një gjendje e jashtëzakonshme thjesht krijon një bazë ligjore, për marrjen e masave të jashtëzakonshme që mund të kufizojnë të drejtat themelore. Gjithsesi, kufizime të tilla mund të jenë në përputhje me kërkesat e Konventës, në bazë të faktit se ato janë përgjigje të ligjshme, të nevojshme dhe proporcionale ndaj një kërcënimi akut ndaj shëndetit dhe sigurisë publike.¹⁰³

Një derogim, nga ana tjetër, nënkupton që shteti supozon se kufizimet shkojnë përtej asaj që mund të lejohet sipas klauzolave normale të kufizimeve dhe nuk janë në përputhje me kërkesat e Konventës.

Më pas, neni 15 i Konventës i lejon shtetit “të marrë masa që shmangin detyrimet e tij, në masën që kërkohet rreptësisht nga urgjencat e situatës”.¹⁰⁴

¹⁰² Konrad Adenauer Stiftung - Oda Ekonomike e Kosovës (Dhjetor 2020), Ndikimi I Covid-19, në transformimin digjital, Gjetur në:

<https://www.kas.de/documents/286052/0/Policy+Brief+20-12-11+The+Impact+of+COVID-19++on+Digital+Transformation+%28ALB%29.pdf/a483bea7-5842-2228-df54-02b7f1cd58eb?version=1.0&t=1609943350354>

¹⁰³ (UNIMK, (27 prill 2020), UDHËZIMET NGA OHCHR PËR COVID-19 DHE NDIKIMI NË TË DREJTA TË NJERIUT, Gjetur në:

<https://unmik.unmissions.org/sq/udh%C3%ABzimet-nga-ohchr-p%C3%ABr-covid-19-dhe-ndikimi-n%C3%AB-t%C3%AB-drejta-t%C3%AB-njeriut-tani-edhe-n%C3%AB-shqip-dhe-serbisht>

¹⁰⁴ Oda Ekonomike Amerikane e Kosovës, (Prill 2020), Anketë mbi ndikimin e Covid-19 në ndërmarrjet në Kosovë, Gjetur në:

<https://www.amchamksv.org/wp-content/uploads/2020/04/Studim-mbi-Ndikimin-e-COVID-19-n%C3%AB-nd%C3%ABrmarrjet-n%C3%AB-Kosov%C3%AB.pdf>

Në fakt, një shtet nuk duhet të shpallë gjendjen e jashtëzakonshme, që shpesh është parakushti për të thirrur dispozita të jashtëzakonshme, të ligjit të brendshëm, në mënyrë që të derogojë nga Konventa, megjithëse ky ka qenë rasti i pandemisë COVID-19.

Për më tepër qeveritë, kanë një tendencë për të mbajtur masat e vendosura, gjatë gjendjes së jashtëzakonshme edhe pas përfundimit të vetë emergjencës.

5.2.2. Ndikimi ekonomik

Shmangia nga Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, në kohë emergjente respektimi i shtetit të së drejtës dhe parimeve demokratike, në kohë emergjente, duke përfshirë kufizimet në shtrirjen dhe kohëzgjatjen e masave emergjente.¹⁰⁵

Standardet themelore të të drejtave të njeriut duke përfshirë lirinë e shprehjes, privatësinë dhe mbrojtjen e të dhënave, mbrojtjen e grupeve vulnerabël nga diskriminimi dhe të drejtën për arsimim. Mbrojtja nga krimi dhe mbrojtja e viktimave të krimit, veçanërisht në lidhje me dhunën me bazë gjinore. Vendi aplikoje karantinën dhe kërkuan mbyllje biznesi, kufizime të udhëtimit dhe kufijve, pushime tatimore për bizneset, zgjatje të pagesave të caktuara dhe zgjatje të pagesave të kredive, dhe subvencione për punëtorët dhe bizneset.

Njerëzit pengohen të takohen me miqtë dhe familjen, të mblidhen për qëllime sociale, kulturore, politike ose për qëllime fetare, dhe duke lëvizur lirshëm edhe brenda lagjeve të tyre.¹⁰⁶

Masat e tjera kanë gjithashtu a ndikim të qartë të të drejtave të njeriut, të tilla si përvetësimi i pronës private për përdorim në lidhje me shëndetin publik, mbyllja e ambiente private të përdorura për qëllime fetare, kulturore, sportive, rekreative ose komerciale, mbyllje shkollash, shtyrjen e zgjedhjeve dhe referendumeve. Këto masa janë shpesh me

¹⁰⁵ GAP INSTITUTE. (2020), Impact of COVID-19 pandemic on local government, Gjetur në: https://www.institutigap.org/documents/23503_Ndikimi%20i%20pandemis%C3%AB%20COVID19%20n%C3%AB%20pushtetin%20lokal.pdf?fbclid=IwAR1dmr4MX0cKS0q0bVJPhZ41oxj29w2lOejhrhMzUNj0iXYdn5N_iqF30

¹⁰⁶ The World Bank, (29 prill 2020), Ekonomia e Kosovës parashikohet të ketë rënie prej 4.5 për qind në vitin 2020 për shkak të Covid-19, Gjetur në: <https://www.worldbank.org/sq/news/press-release/2020/04/29/kosovo-economy-projected-to-contract-by-45-percent-in-2020-due-to-covid-19>

shtrirje të jashtëzakonshme, duke u zbatuar jo vetëm për grupe të veçanta, në vende të caktuara, për periudha të shkurtra, por për popullata të tëra për javë ose muaj.

Vetëm masat që janë të nevojshme, për të ndihmuar shtetin të kapërcejë situatën e jashtëzakonshme mund të justifikohen. Qëllimi i përgjithshëm i masave emergjente është tejkalimi i emergjencës dhe kthimi në “normalitet”.

Bashkëpunimi ndërmjet institucioneve shtetërore është i rëndësishëm që menaxhimi i krizës të jetë efektiv dhe i koordinuar dhe për hir të barazisë dhe drejtësisë në trajtimin e të gjithë qytetarëve, veçanërisht pasi gjendja e jashtëzakonshme përfshin shmangie nga rregullat e zakonshme të shpërndarjes së kompetencat.¹⁰⁷ Vendi përballen me emergjencë të pamohueshme, përqendrim të pushteteve, derogime nga të drejtat dhe liritë themelore, ndërsa shuma të mëdha parash futen në ekonomi për të zbutur krizën.

Pandemia virale e COVID-19, është një fenomen i paprecedentë global që është gjithashtu një përvojë shumë personale me efekte të gjera. Ndërsa disa ekonomi të zhvilluara fillojnë të rimëkëmben, bankat qendrore dhe qeveritë po peshojnë ndikimin dhe kohën e zvogëlimit të mbështetjes monetare dhe fiskale, si rezultat i shqetësimeve mbi presionet e mundshme, inflacioniste kundër perspektivës së ngadalësimit të ritmit të rimëkëmbjes.¹⁰⁸

Këto shqetësime shtohen nga shfaqja e varianteve të reja të sëmundjes dhe vatrave të përhapura pandemike, që sfidojnë përpjekjet kombëtare për të kontrolluar infeksionet dhe për të rivendosur plotësisht aktivitetet ekonomike. Krahasuar me natyrën e sinkronizuar të ngadalësimit ekonomik, në gjysmën e parë të vitit 2020, ekonomia ka treguar shenja të një rimëkëmbjeje. Megjithatë, variantet e reja të virusit COVID-19 dhe rritja e rasteve të diagnostikuara, në ekonominë në zhvillim dhe rezistenca ndaj vaksinimeve në mesin e popullsisë.¹⁰⁹

¹⁰⁷ UNMIK, (1 Tetor 2020), Raport i Sekretarit të Përgjithshëm të Kombeve të Bashkuara për Misionin e Administratës së Përkohshme të Kombeve të Bashkuara në Kosovë. Gjetur në:

https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/raporti_i_sekretarit_te_pergjithshem_per_unmik-un_01_tetor_2020_s-2020-964_1.pdf

¹⁰⁸ Oda Ekonomike e Kosovës – Konrad Adenauer Stiftung, (Dhjetor 2020), Covid-19 dhe ndikimi në ekonomi, Gjetur në:

https://www.kas.de/documents/286052/0/Policy+brief+20-11_27+Opportunities+for+Economic+Recovery+and+Economic+Transformation+%28ALB%29.pdf/5858201a-0461-0e21-ade3-2c836d5c9447?version=1.0&t=1609942716662

¹⁰⁹ Ministria e Punëve të Jashtme dhe Diasporës, Departamenti për Diplomaci ekonomike, Gjetur në:

<https://www.mfa-ks.net/al/ministria/534/departamenti-pr-diplomaci-ekonomike/534>

Ndonëse nuk duhet kuptuar si pasojë e drejtpërdrejtë, përhapja e COVID-19, çoi në ndryshimi i qeverisë në mes të pandemisë. Në këto megjithatë, në kohë krize, kërkohet një situatë e qëndrueshme politike për t'u përballur me shëndetin e vazhdueshëm krizës dhe për të kufizuar pasojat socio-ekonomike.

Në krye të trazirave të vazhdueshme politike, ekonomia kombëtare tashmë e cenueshme e Kosovës ka gjasa të bjerë ndjeshëm. Megjithatë, kjo bazohet në supozimin se “pandemia dhe e nevojshme kufizimi do të hiqet deri në fund të qershorit për rajonin”, pas së cilës një rimëkëmbje ekonomike aktiviteti do të bëhej i dukshëm vetëm në tremujorin e fundit të 2020. Në dritën e gjendjes aktuale ekonomike humbjet, masat e reja të karantinës do të kenë një efekt shkatërrues në ekonominë e brishtë të Kosovës.¹¹⁰

Ndërkohë që luajnë edhe remitancat një rol të rëndësishëm në një numër të madh të familjeve kosovare, edhe këto pritet të zvogëlohen më tej ose zhduket plotësisht.

Me përhapjen e virusit më tej gjatë verës, shumica e të ardhurave të bazuara në turizëm do të mungojnë në vitin 2020.

Një tjetër vëzhgim i rëndësishëm është ndikimi i pandemisë në mirëqenien mendore të qytetarët e Kosovës. Përveç ndikimit psikologjik të vetë krizës, ka edhe një shtetrrëhim të rreptë i kufizoi njerëzit që të ndiqnin seancat e rregullta me specialistë të kujdesit për shëndetin mendor. Për të ndihmuar me shpejtësi rimëkëmbjen ekonomike, paketa e parë emergjente fiskale e shpallur nga Qeveria kujdestare aktualisht po zbatohet. Megjithatë, paketa e dytë e rikuperimit mund të mos zbatohet pa rishikim të buxhetit në Kuvendin e Kosovës. Vonesa në miratimin e rishikimit të buxhetit ka bërë që ekonomia të shkojë më tej përkeqësohet.

Fokusi kryesor i Qeverisë së Kosovës ishte ndalimi i intensitetit të përhapjes së virusit; megjithatë, këto masa patën efekte anësore në çështjet socio-ekonomike.¹¹¹

Rënia është e pranishme në çdo vend që është prekur nga COVID-19, por është më i theksuar në vendet në zhvillim siç është Kosova. Shpërthimi i COVID-19 dhe masat e

¹¹⁰ Oda Ekonomike Amerikane e Kosovës, (Prill 2020), Anketë mbi ndikimin e Covid-19 në ndërrmarrjet në Kosovë, Gjetur në:

<https://www.amchamksv.org/wp-content/uploads/2020/04/Studim-mbi-Ndikimin-e-COVID-19-n%C3%AB-nd%C3%ABrmarjet-n%C3%AB-Kosov%C3%AB.pdf>

¹¹¹ GAP INSTITUTE. (2020), Impact of COVID-19 pandemic on local government, Gjetur në:

https://www.institutigap.org/documents/23503_Ndikimi%20i%20pandemis%C3%AB%20COVID19%20n%C3%AB%20pushtetin%20lokal.pdf?fbclid=IwAR1dmr4MX0cKS0q0bVJPhZ41oxj29w2IOejhrhMzUNj0iXYdtN5N_iqF30

nevojshme kontrolluese kanë vënë investimet, konsumi privat, por edhe eksportet dhe remitancat nga diaspora, nën tendosje e paparë. Për Kosovën, raporti i Bankës Botërore parashikon se ekonomia do të tkurret 4.5 për qind në 2020, e ndjekur nga një rikthim në 2021.¹¹²

Komunat e Kosovës janë aktivizuar dhe kanë punuar shumë për të marrë vendime më të mira qytetarët në lidhje me luftën kundër përhapjes së pandemisë. Ata janë përballur me të ndryshme sfidat dhe betejat për shkak të pandemisë. Pasi pothuajse të gjitha vendimet dhe masat janë marrë nga institucionet e nivelit qendror, bashkëpunimi i autoriteteve të nivelit lokal me Kosovën. Qeveria gjatë kësaj periudhe ishte shumë e rëndësishme. Në këtë kontekst, AKK-ja duke qenë kryesore ndërmjetësi i këtij bashkëpunimi kishte një rol vendimtar.

Duke pasur parasysh rolin e saj si dhe duke u përballur me të kërkesa të panumërta nga komunat, AKK-ja ishte shumë aktive sa i përket adresimit të komunave. Kërkesat drejtuar institucioneve të nivelit qendror, dhe në të njëjtën kohë, informimi i komunave për të gjitha vendimet dhe masat e marra nga qeveria, në përgjigje të COVID-19.¹¹³

Për më tepër, interes i veçantë i shfaqur në këtë studim, ishte njohja e masave të marra nga kryetarët e komunave gjatë pandemisë COVID-19 drejt katër kategorive që merren parasysh më vulnerabël:

- Individët me nevoja të veçanta,
- Të moshuarit,
- Gratë, dhe
- Qytetarët e zonave rurale.

Në kuadër të kategorisë së parë, në bazë të masave që pjesëmarrësit ndërmorën për të ndihmuar individët me nevoja të veçanta, përgjigjet e tyre ishin mjaft të ngjashme.

Një çështje e rëndësishme në këtë studim, ishte njohja e kërkesave të komunave që iu drejtuan niveleve qendrore të qeverisjes në lidhje me situatën e krijuar nga pandemia e

¹¹² The World Bank, (29 prill 2020), Ekonomia e Kosovës parashikohet të ketë rënie prej 4.5 për qind në vitin 2020 për shkak të Covid-19, Gjetur në: <https://www.worldbank.org/sq/news/press-release/2020/04/29/kosovo-economy-projected-to-contract-by-45-percent-in-2020-due-to-covid-19>

¹¹³ Ministria e Punëve të Jashtme dhe Diasporës, Departamenti për Diplomaci ekonomike, Gjetur në: <https://www.mfa-ks.net/al/ministria/534/departamenti-pr-diplomaci-ekonomike/534>

Covid-19. Rezultatet e studimit tregojnë se mbështetja financiare dhe financimi janë identifikuar si nevojat emergjente për komunat për të zbutur me sukses pandeminë COVID-19.¹¹⁴

Megjithatë, pjesëmarrësit shprehën se nevoja të tjera emergjente si parandalimi , masat, ndihma financiare për fermerët, punësimi sezonal për individët që jetojnë me asistencë sociale dhe përmirësimi i koordinimit ndërmjet niveleve qendrore dhe lokale të qeverisjes do të ishte i madh rëndësi në tejkalimin e situatës. Gjithashtu, rritja e çmimeve të produkteve të mëparshme u konsiderua si një padrejtësi qytetarët, duke marrë parasysh gjendjen e tyre socio-ekonomike dhe duke i penguar kështu ata të kenë akses në një mbrojtje më të mirë kundër virusit. Përtej shëndetit të njeriut dhe tragjedisë së koronavirusit, tashmë dihet gjerësisht se pandemia shkaktoi krizën më të keqe ekonomike në një shekull.¹¹⁵

Ndikimi rajonal dhe lokal i kriza e COVID-19 është shumë heterogjene, me një dimension të fortë territorial dhe domethënës, implikimet për menaxhimin e krizës dhe përgjigjet e politikave:

- Ndikimi shëndetësor-social: disa rajone, veçanërisht ato më të rrezikuara, si p.sh zonat urbane të privuara, kanë parë ngarkesa më të larta të rasteve dhe shkallë vdekshmërie se të tjerat.

- Ndikimi ekonomik: ekspozimi ekonomik rajonal ndaj krizës ndryshon në varësi të zonës ekspozimi ndaj zinxhirëve të vlerës globale dhe specializimi në sektorë të veçantë si turizmi, të paktën në fazat fillestare.

Ndikimi fiskal: kriza po rezulton në rritje të shpenzimeve dhe ulje të të ardhurave për qeveritë nënkombëtare, dhe ndërkohë që ndikimi i tij në financat nënkombëtare nuk është uniform, ai është pritët të jetë afatgjatë.

¹¹⁴ GAP INSTITUTE. (2020), Impact of COVID-19 pandemic on local government, Gjetur në:

https://www.institutigap.org/documents/23503_Ndikimi%20i%20pandemis%C3%AB%20COVID19%20n%C3%AB%20pushtetin%20lokal.pdf?fbclid=IwAR1dmr4MX0cKS0q0bVJPhZ41oxj29w2lOejhrhMzUNj0iXYdtn5N_igF30

¹¹⁵ Wikipedia (Prill 2020). coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në:

https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo

Pasojat ekonomike nga pandemia, kanë pasur një ndikim të ndryshëm në sektorë të caktuar të ekonomisë, veçanërisht në sektorin e shërbimeve, dhe grupe të caktuara të popullsisë dhe mund të rrezikojnë zhvendosjet e vazhdueshme të punës.¹¹⁶

Në disa raste, punëtorët po rishikojnë zgjedhjet e tyre të karrierës dhe modelet e punës, gjë që mund të nënkuptojë ekonomi post-pandemike të shënuara nga marrëveshje më të ndryshme të punës dhe mjedise urbane të ndryshuara. Kostot njerëzore për sa i përket jetëve të humbura do të ndikojnë përgjithmonë në rritjen ekonomike globale, përveç kostos së niveleve të larta të varfërisë, jetëve të përmbysura, karrierave të prishura dhe rritjes së trazirave sociale.¹¹⁷

Rimëkëmbjes ekonomike, midis ekonomive në zhvillim, e kombinuar me variante të reja të virusit dhe shpërthimeve virale në disa ekonomi të mëdha në zhvillim, rriti ndikimin e krizës në ekonominë globale dhe parashikimet e komplikuar ekonomike. Angazhimet e sektorit privat ishin kritike për kreditorët zyrtarë, në mënyrë që vendit t'i ridrejtonin fondet për përmirësimin e sistemeve shëndetësore në vend të shlyerjes së kreditorëve privatë.

Megjithatë, ngecja e borxhit është e ndërlikuar. Ka një debat midis qeverive kreditore, se cilat borxhe duhet të përfshihen në ngecje dhe si mund të zbatohen.¹¹⁸

Me vendimin e qeverisë, të gjitha këstet e kredive janë shtyer me afatë prej tre muaje duke i'u lehtësuar jetësen sado pak qytetarëve të saj. Tani dhe në të ardhmen e afërt, nuk duhen nënvlerësuar rreziqet e korrupsionit. Prandaj është më e rëndësishmja, që antikorrupsioni të jetë më i efektshëm në të gjitha proceset e COVID-19, dhe në përgjithësi, në proceset e lidhura me pandeminë dhe ndikimin ekonomik.¹¹⁹

Sistemet i prokurimit, në legjislacionin e urgjencës është efikas në kohë për të blerë furnizime mjekësore, ai mund të zbusë kontrollet dhe balanca e nevojshme për shpenzimet publike. Sistemet e prokurimit, mund të bëhen gjithashtu objektiva të cenueshëm për

¹¹⁶ Oda Ekonomike Amerikane e Kosovës, (Prill 2020), Anketë mbi ndikimin e Covid-19 në ndërrmarrjet në Kosovë, Gjetur në: <https://www.amchamksv.org/wp-content/uploads/2020/04/Studim-mbi-Ndikimin-e-COVID-19-n%C3%AB-nd%C3%ABrmarrjet-n%C3%AB-Kosov%C3%AB.pdf>

¹¹⁷ Qeveria e Kosoves, (Prill 2020). Vendimet e mbledhjes, nr.01/07, Gjetur në: <https://kryeministri-ks.net/wpcontent/uploads/2020/03/Vendimet-e-Mbledhjes-s%C3%AB-7-t%C3%AB-t%C3%AB-Qeveris%C3%AB-s%C3%ABRepublik%C3%ABs-s%C3%AB-Kosov%C3%ABs-2020.pdf>

¹¹⁸ The World Bank, (29 prill 2020), Ekonomia e Kosovës parashikohet të ketë rënie prej 4.5 për qind në vitin 2020 për shkak të Covid-19, Gjetur në: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/04/29/kosovo-economy-projected-tocontract-by-45-percent-in-2020-due-to-covid-19>

¹¹⁹ Qeveria e Kosoves, (Prill 2020). Vendimet e mbledhjes Nr. 01/11. Gjetur në: <https://kryeministri-ks.net/wpcontent/uploads/2020/03/Vendimi-nr.01-11.pdf>

transparenca më e madhe është çelësi për parandalimin e korrupsionit. Ryshfeti i vogël, është gjithashtu një çështje që është shfaqur sërish në kontekstin e pandemisë, në kërkesat me prioritare në shërbimet mjekësore, testet, maskat dhe pajisjet e tjera mjekësore, anashkalimi i rregullave të karantinës, etj.

Një proces tjetër ndaj korrupsionit është investimi në kërkimin dhe zhvillimin e barnave dhe vaksinimit kundër COVID-19, duke investuar shuma të mëdha parash.

Prandaj, është e nevojshme të rriten kapacitetet, autoriteti dhe llogaridhënia publike, e institucioneve shtetërore, funksionet rregullatore dhe kontrolluese në lidhje me menaxhimin e burimeve publike.¹²⁰ Rreziqet e konfliktit të interesit, kur në rrezik janë interesat shëndetësore apo ekonomike, p.sh. trajtim preferencial në ofrimin e shërbimeve, për miqtë ose anëtarët e familjes, miqësinë, nepotizmin dhe favorizimin në rekrutim dhe në përgjithësi, menaxhimin e fuqisë punëtore të kujdesit shëndetësor. Megjithatë, raportet e besueshme të sjelljes së keqe duhet të hetohen dhe të ndërmerren veprimet e duhura.

Kjo është veçanërisht e rëndësishme duke pasur parasysh shumat e parave publike të përfshira dhe vështirësitë buxhetore që shumë autoritete publike do të përballen, pas tkurrjes ekonomike të lidhur me pandeminë.¹²¹

Ka rreziqe të mëtejshme korrupsioni në lidhje me mbështetjen ekonomike dhe paketat stimuluese, të cilat do të kapin vlerën totale të miliona eurove, që qeveritë kanë filluar tashmë t'i administrojnë në përgjigje të kolapsit të aktivitetit ekonomik.

Transparenca, llogaridhënia dhe mbikëqyrja efektive e pavarur, në përputhje me standardet e tjera, do të jenë absolutisht thelbësore. Nevoja për veprime urgjente për të parandaluar kolapsin ekonomik dhe social, mungesa e mekanizmave të mjaftueshëm llogaridhënie dhe mbikëqyrjeje në shpërndarjen dhe shpërndarjen e paketave stimuluese ekonomike rrit rrezikun.¹²²

¹²⁰ Oda Ekonomike e Kosovës – Konrad Adenauer Stiftung, (Dhjetor 2020), Covid-19 dhe ndikimi në ekonomi, Gjetur në:

<https://www.kas.de/documents/286052/0/Policy+brief+20-11-27+Opportunities+for+Economic+Recovery+and+Economic+Transformation+%28ALB%29.pdf/5858201a-0461-0e21-ade3-2c836d5c9447?version=1.0&t=1609942716662>

¹²¹ The World Bank, (29 prill 2020), Ekonomia e Kosovës parashikohet të ketë rënie prej 4.5 për qind në vitin 2020 për shkak të Covid-19, Gjetur në: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/04/29/kosovo-economy-projected-to-contract-by-45-percent-in-2020-due-to-covid-19>

¹²² The World Bank, (2020), Zhvillimet e fundit ekonomike, Ballkani Perendimor RRE #17, Gjetur në: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/879051588144489517-0080022020/original/RER17KosovoCountryNoteALB.pdf>

Marrëveshjet e punës, nga shtëpia thuhet se kanë bërë që disa biznese të marrin në konsideratë qasje të reja, për menaxhimin e fuqisë së tyre të punës dhe metodave të punës. Këto teknika bazohen, në gjithë vendin, teknika të tilla standarde si vetëkarantina dhe ndalimi i udhëtimit.¹²³

5.2.3. Sundimi i ligjit gjatë pandemisë Covid-19

Pandemia Covid – 19, ka paraqitur disa sfida të ndryshme edhe në sundimin e ligjit. Kryesisht kriza në shëndetin publik, pandemia Covid-19 është gjithashtu një sfidë e paprecedentë, për të sundimin e ligjit dhe të drejtat e njeriut, që të dyja mbeten të zbatueshme edhe në kohë emergjence kombëtare.

Detyrimet pozitive sipas Konventës Evropiane, për të Drejtat e Njeriut (Konventa), kërkojnë që shtetet të marrin masat për mbrojtjen e jetës dhe shëndetit të popullatës.

Gjendjen e jashtëzakonshme, vazhdon të vendosë kufizime, duke siguruar kështu respektimin e përbashkët në standardet themelore. Edhe pse kryesisht kriza e shëndetit publik, pandemia Covid-19 është gjithashtu një sfidë e paprecedentë për të drejtat e njeriut dhe sundimi i ligjit – duke mbetur të zbatueshme edhe në kohë emergjence kombëtare. Shtetet kanë marrë një gamë të gjerë masash, shpesh gjerësisht të ngjashme për të kufizuar përhapjen e Covid-19.¹²⁴ Pengesat e shumta kanë rrjedhur si pasojë e mos funksionimit të institucioneve të sundimit të ligjit, duke mos rrezikuar shëndetin, dhe duke i zbatuar masa kufizuese. Kuvendi i Republikës së Kosovës, miratoi ligjin për parandalimin dhe luftimin e pandemisë, në territorin e Kosovës.

Ligji i miratuar nga Kuvendi i Kosovës, ndalon kufizimin e lirisë së lëvizjes, reduktimin e të punësuarve, ndërprerjen e aktiviteteve gjyqësore, për shkak të masave të pandemisë Covid-19.

¹²³ Qeveria e Kosovës, (Prill 2020). Vendimet e mbledhjes Nr. 01/11. Gjetur në: <https://kryeministri-ks.net/wpcontent/uploads/2020/03/Vendimi-nr.01-11.pdf>

¹²⁴ GAP INSTITUTE. (2020), Impact of COVID-19 pandemic on local government, Gjetur në: https://www.institutigap.org/documents/23503_Ndikimi%20i%20pandemis%C3%AB%20COVID19%20n%C3%AB%20pushtetin%20lokal.pdf?fbclid=IwAR1dmr4MX0cKS0q0bVJPhZ41oxj29w2IOejhrhMzUNj0iXYdtN5N_iqF30

Pandemia po vazhdon, organet kompetente duhet të sigurojnë mundësinë, me masat e parandalimit të COVID-19, për të vazhduar në mbrojtjen dhe sundimin e ligjit. Shmangia nga Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, në kohë emergjente respektimi i shtetit të së drejtës dhe parimeve demokratike në kohë emergjente, duke përfshirë kufizimet në shtrirjen dhe kohëzgjatjen e masave emergjente.¹²⁵

Standardet themelore të të drejtave të njeriut duke përfshirë lirinë e shprehjes, privatësinë dhe mbrojtjen e të dhënave, mbrojtjen e grupeve vulnerabël nga diskriminimi dhe të drejtën për arsimim. Mbrojtja nga krimi dhe mbrojtja e viktimave të krimit, veçanërisht në lidhje me dhunën me bazë gjinore.

Njerëzit pengohen të takohen me miqtë dhe familjen, të mblidhen për qëllime sociale, kulturore, politike ose për qëllime fetare, dhe duke lëvizur lirshëm edhe brenda lagjeve të tyre. Masat e tjera, kanë gjithashtu ndikim të qartë të të drejtave të njeriut, të tilla si përvetësimi i pronës private për përdorim në lidhje me shëndetin publik, mbyllja e ambiente private të përdorura për qëllime fetare, kulturore, sportive, rekreative ose komerciale, mbyllje shkollash, shtyrjen e zgjedhjeve dhe referendumeve.¹²⁶ Këto masa janë shpesh, me shtrirje të jashtëzakonshme, duke u zbatuar jo vetëm për grupe të veçanta, në vende të caktuara, për periudha të shkurtra, por për popullata të tëra për javë ose muaj.

Shmangia nga Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, në kohë emergjente respektimi i shtetit të së drejtës dhe parimeve demokratike në kohë emergjente, duke përfshirë kufizimet në shtrirjen dhe kohëzgjatjen e masave emergjente.¹²⁷

Standardet e të drejtave të njeriut duke përfshirë lirinë e shprehjes, privatësinë dhe mbrojtjen e të dhënave, mbrojtjen e grupeve nga diskriminimi dhe të drejtën për arsimim. Njerëzit pengohen të takoheshin me miqtë dhe familjen, të mblidhen për qëllime të

¹²⁵Misioni i Bashkimit Evropian për Sundimi e Ligjit në Kosovë, EULEX, (18 maj 2021), Ndikimi i COVID-19 në Sundimin e Ligjit në Kosovë - Misioni i BE-së për Sundimin e Ligjit prezanton raportin special të tij, Gjetur në :

<https://www.eulex-kosovo.eu/?page=1,10,2393>

¹²⁶ UNMIK, (1 Tetor 2020), Raport i Sekretarit të Përgjithshëm të Kombeve të Bashkuara për Misionin e Administratës së Përkohshme të Kombeve të Bashkuara në Kosovë. Gjetur në: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/raporti_i_sekretarit_te_pergjithshem_per_unmik-un_01_tetor_2020_s-2020-964_1.pdf

¹²⁷ GAP INSTITUTE. (2020), Impact of COVID-19 pandemic on local government, Gjetur në: https://www.institutigap.org/documents/23503_Ndikimi%20i%20pandemis%C3%AB%20COVID19%20n%C3%AB%20pushtetin%20lokal.pdf?fbclid=IwAR1dmr4MX0cKS0q0bVJPhZ41oxj29w2IOejhrhMzUNj0iXYdtn5N_iqF30

ndryshme kulturore, politike ose për qëllime fetare, duke lëvizur lirshëm edhe brenda lagjeve të tyre.

Masat e tjera, kanë gjithashtu ndikim të qartë të të drejtave të njeriut, të tilla si përvetësimi i pronës private për përdorim në lidhje me shëndetin publik, mbyllja e ambiente private, të përdorura për qëllime fetare, palestrave sportive, rekreative ose komerciale, mbylljet shkollave. Këto masa janë shpesh të jashtëzakonshme, duke u zbatuar jo vetëm për grupe të veçanta, por edhe në vende të caktuara, për periudha të shkurtra, por për popullatë me javë ose muaj.

Për sa i përket domosdoshmërisë, proporcionalitetit dhe përkohshmërisë, nevoja për rishikim dhe rregullim të rregullt të masave emergjente dhe përdorimit të masave sipas ligjit të zakonshëm, sa më shpejt që të jetë e mundur, duke ndryshuar me të vërtetë qasjen e tyre me evoluimin e situatës. Parimi kryesor i Sundimit të Ligjit, sipas qasjes së shtetit të së drejtës, gjendja e jashtëzakonshme është një "institucion ligjor", i cili i nënshtrohet rregullimit ligjor, megjithëse rregullat e zbatueshme për të mund të jenë disi të ndryshme nga ato të zbatueshme në kohë normale. Edhe në një gjendje publike emergjente, duhet të mbizotërojë parimi themelor i shtetit të së drejtës.¹²⁸

Shpallja e gjendjes së jashtëzakonshme, duhet të lëshohet gjithmonë për një periudhë të caktuar kohore, e cila për më tepër nuk duhet të jetë tepër e gjatë dhe duhet të ndërpritet para se të kalohet periudha e emergjencës dhe të mos nevojiten më masa të jashtëzakonshme.

Deklaratat pa afatë nuk duhet të konsiderohen si të ligjshme. Në të njëjtën kohë, është e mundur të zgjatet situata, për aq kohë sa është e nevojshme. Pandemia e Covid-19, gjithsesi vonon në mënyrë të pashmangshme administrimin e drejtësisë, sepse procedurat e jashtëzakonshme janë të pamjaftueshme sepse gjyqtarët përgjegjës preferojnë të mos i përdorin ato. Kjo është e drejta e tyre, pasi gjyqtarët gëzojnë pavarësi jo vetëm në vendimmarrjen thelbësore, por edhe në menaxhimin e proceseve të tyre.¹²⁹

¹²⁸ Këshilli Gjyqësor i Kosovës, (18 maj 2021), EULEX prezanton Raportin Special për ndikimin e COVID-19 në sundimin e ligjit në Kosovë, Gjetur në: <https://www.gjyqesori-rks.org/2021/05/18/prezantimi-i-raportit-special-te-misionit-te-bashkimit-evropian-per-sundimin-e-ligjit-ne-kosove-per-ndikimin-e-covid-19-ne-sundimin-e-ligjit-ne-kosove/>

¹²⁹ UNMIK, (1 Tetor 2020), Raport i Sekretarit të Përgjithshëm të Kombeve të Bashkuara për Misionin e Administratës së Përkohshme të Kombeve të Bashkuara në Kosovë. Gjetur në: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/raporti_i_sekretarit_te_pergjithshem_per_unmik-un_01_tetor_2020_s-2020-964_1.pdf

Megjithatë, liria e gjykatave nuk është e pakufizuar. Në procedimet penale dhe çështjet që prekin të drejtat civile ku siguron që secili të ketë të drejtën e gjykimit brenda një kohe të arsyeshme. Kjo konsideratë është veçanërisht e rëndësishme kur i akuzuari është në paraburgim, ku kërkon ose gjykim brenda një kohe të arsyeshme ose lirim në pritje të gjykimit. Cila është një "kohë e arsyeshme", në rrethanat kur po zhvillohen pak prova për shkak të kufizimeve të lidhura me Covid-19, në Republikën e Kosovës.¹³⁰

Gjithashtu, autoritetet përkatëse, duhet të rishikojnë vendimet për paraburgimin, duke pasur parasysh se kohëzgjatja e tij do të zgjatej.

Mund të ketë gjithashtu, nevojë për të marrë në konsideratë masa shtesë kompensuese kur paraburgimi, ndonëse ende i justifikuar në rrethana, zgjat shumë më gjatë sesa do të ishte rasti ndryshe. Përveç rasteve të paraburgimit, prioritet në ndarjen e burimeve gjyqësore të reduktuara përkohësisht duhet t'u jepet rasteve urgjente që përfshijnë, për shembull, ligjin familjar, në veçanti rastet që përfshijnë mbrojtjen e fëmijëve dhe parandalimin e dhunës në familje.

Në fazën e mbylljes mbahen vetëm ato rastet urgjente, gjykatat mbyllen dhe nuk punojnë me palë. Pas disa muaje, masat kufizuese ndryshohen dhe rifillon puna gradualisht edhe pse rreziku nuk ka kaluar. Duhet të vendosen, masa sigurie për të respektuar, distancën fizike brenda ambienteve të gjykatës në bazë të rekomandimeve, të institucioneve përkatëse, gjykatat vendosin për hapsirën dhe vendosin për numrin e personave sa duhet të jenë në sallë gjatë gjyqësorëve.

Duke marrë parasysh gjendjen aktuale dhe pandemin në Kosovë, secila komunë kishte numra të ndryshëm të infektimeve me COVID-19 dhe për këtë arsyeje është bërë kategorizimi dhe rrezikshmëria në shkallë të ulët, mesëm dhe të lartë. Prandaj çdo gjykatë duhet t'i zbatojë, masat në secilën fazë të punës. Rregullat duhet të respektohen nga publiku gjatë qëndrimit brenda në objektet e gjykatave duke mbajtur distancë sipas Ligjit.¹³¹

¹³⁰ Misioni i Bashkimit Evropian për Sundimi e Ligjit në Kosovë, EULEX, (Mars 2020-Mars 2021) Ndikimi i Covid 19 në Sundimin e Ligjit, Gjetur në: https://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/Covid%20Report%20_AL.pdf

¹³¹ UNMIK, (20 prill 2020) Udhëzuesi për Covid 19, Gjetur në: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/alb_ohchr_covid-19_guidance.pdf

Duhet të sigurohet funksionimi i vazhdueshëm i gjyqësorit dhe i shërbimeve të ofruara nga profesionistët e drejtësisë, besimi te drejtësia duhet të vazhdojë edhe në një kohë krize.

Bllokimi i gjykatave, mund të jetë i nevojshëm, por duhet bërë në një mënyrë të kujdesshme dhe proporcional.¹³²

Shërbimi publik i drejtësisë duhet të ketë kujdes të shtuar sa më shumë që të jetë e mundur, në bazë të rekomandimeve të Institutit Kombëtar të Shëndetit Publik.

Shteti duhet të zhvillojë një plan veprimi për gjykatat pas pandemisë, në mënyrë që ato të mund të japin kontributin e tyre të duhur për kthimin në jetën normale, duke përfshirë zgjidhjen e çështjeve gjyqësore të lidhura me pandeminë dhe mund të shtohet, menjëherë zgjidhja e numrit të pashmangshëm, të lëndëve të pazgjidhura që do të lindin ndërkohë që gjykatat ishin kryesisht të mbyllura.¹³³

Për këtë qëllim, konsistenca e rezultateve gjyqësore si brenda ashtu edhe ndërmjet sistemeve gjyqësore do të jetë e rëndësishme.

Një rol pozitiv i gjykatave, në zgjidhjen e problemeve që lidhen me pandeminë mund të ndihmojë në rivendosjen e besimit të publikut në sistemet gjyqësore.

Situata e gjykatave ndikohet nga ndikimi i pandemisë në sektorin ligjor, aktivitetet e të cilave u ndërprejnë pak a shumë, burgjet që kërkojnë të reduktojnë mbipopullimin etj. Vëmendje duhet t'i kushtohet rrezikut të "kthimit prapa të shtetit ligjor".¹³⁴

¹³² Këshilli Gjyqësor i Kosovës, (18 maj 2021), EULEX prezanton Raportin Special për ndikimin e COVID-19 në sundimin e ligjit në Kosovë, Gjetur në: <https://www.gjyqesori-rks.org/2021/05/18/prezantimi-i-raportit-special-te-misionit-te-bashkimit-evropian-per-sundimin-e-ligjit-ne-kosove-per-ndikimin-e-covid-19-ne-sundimin-e-ligjit-ne-kosove/>

¹³³ Këshilli Gjyqësor i Kosovës, (18 maj 2021), EULEX prezanton Raportin Special për ndikimin e COVID-19 në sundimin e ligjit në Kosovë, Gjetur në: <https://www.gjyqesori-rks.org/2021/05/18/prezantimi-i-raportit-special-te-misionit-te-bashkimit-evropian-per-sundimin-e-ligjit-ne-kosove-per-ndikimin-e-covid-19-ne-sundimin-e-ligjit-ne-kosove/>

¹³⁴ UNMIK, (1 Tetor 2020), Raport i Sekretarit të Përgjithshëm të Kombeve të Bashkuara për Misionin e Administratës së Përkohshme të Kombeve të Bashkuara në Kosovë. Gjetur në: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/raporti_i_sekretarit_te_pergjithshem_per_unmik-un_01_tetor_2020_s-2020-964_1.pdf

6. PËRFUNDIMI

Në këtë tezë, duhet të përmendim ndër të tjera vetëm disa aspekte të tilla si aspektet diplomatike.

Bazuar në informacionin e mbledhur, mund të konkludohet se Pandemia Covid -19, e ka gjunjëzuar të gjithë botën. Andaj bota duhet të përshtatet shpejt me mënyrat e reja të jetesës dhe mënyrat e reja të punës.

Këto u theksuan dhe u sollën në vëmendje në nivel botëror, nga mediat se Pandemia Covid-19, ka pasur impakt serioz në relacionet dhe komunikimet në mes të shteteve.

Pjesërisht për shkak se shumica e literaturës, mbi diplomacinë shëndetësore ka dalë nga shëndeti publik dhe jo nga shkenca politike ose marrëdhëniet ndërkombëtare, ajo shpesh është përqendruar në mënyrën se si diplomacia mund t'i shërbejë shëndetit, sesa në politikën.

Ky studim do të këtë rëndësi shkencore dhe praktike duke dhënë vlerësim për kontributin shkencor praktik dhe do të ofroj një analizë për pandemin, e cila e ka përfshirë gjithë botën.

Në kapitullin e dytë, punimi do të ofroj sugjerime, që pastaj mund të shfrytëzohen gjatë procesit të ndikimit të pandemisë në Diplomacinë Kosovare.

Andaj kjo tezë do të sjellë rekomandime dhe konkluzionet, teorike dhe praktike në çdo fazë të çështjes, duke synuar pasurimin e teorisë dhe praktikës diplomatike.

Duke kombinuar metodat e rishikimit të literaturës ekzistuese dhe analizës, do të kontribuojë për marrjen e analizave dhe gjetjeve të reja, të mbështetura në mënyrë empirike.

Rëndësia e pandemisë, Covid-19 dhe urgjenca me të cilën shteti po detyrohen, të marrë masa drastike si përgjigje, po i vendos standardet moderne evropiane për të drejtat e njeriut dhe sundimin e ligjit nën një stres të paparë. Të gjitha shtetet anëtare, kanë marrë masa të jashtëzakonshme në përgjigje të këtij kërcënimi të jashtëzakonshëm.

Pavarësisht nëse këto masa, kanë qenë apo jo të suksesshme, nga perspektiva e shëndetit

publik, ato duhet të monitorohen, me kujdes sipas rekomandimeve të Institutit Kombëtar të Shëndetit Publik dhe të studiohen në mënyrë që të nxirren mësimë për të ardhmen.

Për të marrë parasysh, disa nga problemet që janë shfaqur, për të kujtuar standardet e zbatueshme dhe për të bërë propozime për qëndrueshmëri më të madhe në të ardhmen. Por, pandemia Covid-19, nuk ka pse të nënkuptojë regres dhe në përgjithësi, e kanë dëshmuar vetën. Edhe masat radikale, mund të jenë krejtësisht demokratike, për sa kohë që ato respektojnë parimet, e të drejtave të njeriut dhe sundimin e ligjit.

Pandemia COVID-19, ishte mundësi për të mësuar mësimë pozitive për të ardhmen, në mënyrë më të sigurt që kur të vijë pandemia e ardhshme, autoritetet mund të përgjigjen shpejt dhe në mënyrë efektive, në respekt të plotë të të drejtave të njeriut dhe sundimit të ligjit.

Kosova gjatë vitit 2020, është fokusuar në reformat strukturore efektive dhe të mirë koordinuara që synojnë zbutjen e ndikimit të pandemisë dhe për të përshpejtuar rimëkëmbjen ekonomike pas krizës.

Pjesa e konsiderueshme e ekonomisë globale, ka tejkaluar më të keqen, e recesionit ekonomik, që rezultoi nga distancimi social, lidhur me pandeminë COVID-19 dhe bllokimet e biznesit, në fillim të vitit 2020.

Megjithatë, pandemia dhe shfaqja e të rejave dhe mutacionet virulente, të virusit COVID-19, vazhdojnë të shtojnë kostot, e përgjithshme ekonomike dhe njerëzore të pandemisë dhe pasiguritë në lidhje, me kohën e një rikuperimi të qëndrueshëm.

Gjatë pandemisë, qeveritë miratuan politika, për të kufizuar përhapjen e virusit, që shkaktoi pa dashje, një recesion ekonomik dhe ndryshoi përkohësisht modelet e përditshme të jetës së njerëzve.

Në kapitullin e tretë edhe pas dy viteve, mbetet e paqartë, se sa shpejt dhe në çfarë mase njerëzit do të kthehen, në gjendjen e tyre para pandemisë. Kostot, ekonomike dhe sociale të lidhura me pandeminë, mund të ndikojnë në debatet e politikave publike, shumë kohë pasi vetë kriza të ketë kaluar.

Duke qenë se përhapja e virusit ka të ngjarë të vazhdojë të prishë aktivitetin ekonomik dhe të ndikojë negativisht në industrinë e prodhimit dhe shërbimeve, veçanërisht në vendet e

zhvilluara, ne presim që tregjet financiare të vazhdojnë të jenë të paqëndrueshme. Sikurse u tregua edhe gjatë punimit, ekziston ende një pyetje nëse kjo krizë e shpalosur do të ketë një ndikim të qëndrueshëm strukturor në ekonominë globale apo pasoja kryesisht afatshkurtra financiare dhe ekonomike.

Në secilin rast, është e qartë se sëmundjet ngjitëse si COVID-19 kanë potencialin të shkaktojnë kosto të rënda ekonomike dhe financiare në ekonomitë rajonale dhe globale.

Për shkak të lidhjes së lartë të transportit, globalizimit dhe ndërlidhjes ekonomike, ka qenë jashtëzakonisht e vështirë dhe e kushtueshme për të kontrolluar virusin dhe për të zbutur rreziqet e importit pasi sëmundja filloi të përhapet në vende të shumta.

Kjo garanton veprim kolektiv ndërkombëtar dhe investime globale në zhvillimin dhe shpërndarjen e vaksinave, si dhe masa parandaluese duke përfshirë ndërtimin e kapaciteteve në mbikëqyrjen në kohë reale dhe zhvillimin e aftësive të gjurmimit të kontakteve në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar.

Meqenëse shpërthimet e infeksioneve të reja nuk ka të ngjarë të zhduken në të ardhmen e afërt, kërkojnë veprime ndërkombëtare proaktive jo vetëm për të shpëtuar jetë, por edhe për të mbrojtur prosperitetin ekonomik.

Të gjitha marrëdhëniet diplomatike pozitive në të ardhmen duhen të kushtëzohen me heqjen e politikave dhe praktikave diskriminuese të vendeve të vogla.

Nuk është kurrë vonë, për t'u përgatitur për pandeminë e ardhshme, pasi fatkeqësisht, COVID-19, nuk do të jetë i fundit.

Ndërsa shërohem nga kjo krizë, ne duhet të ndërtojmë sisteme për të zbuluar dhe për t'iu përgjigjur urgjencave të ardhshme, të shëndetit publik.

Ky punim vërtetoi gjithashtu se ne duhet të jemi bashkëpunuese, multi-sektoriale dhe gjithëpërfshirëse. Ne duhet të jemi gjithmonë të gatshëm duke reaguar ndaj pandemive të tjera. Vendi duhet gjithashtu, të investojë më shumë në fuqizimin dhe vetëdijësimin e individëve, për vetëkujdes, duke jetuar dhe ushqyer shëndetshëm për të reduktuar rrezikun e sëmundjeve.

Në përfundim, ky punim vë theksin se shpëtimi i jetës, fillon me investime në sistemet shëndetësore dhe me vet kujdes ndaj shëndetit.

7. BIBLIOGRAFIA

1. Alhashimi, Hana. The Future of Diplomacy after COVID-19. *Multilateralism and the Global Pandemic*. Routledge, Taylor & Francis Group. England.UK. 2021.
2. Anadol Agency Ballkani, (11 Shkurt 2022), SHBA i dhuron Kosovës mbi 500 mijë doza të vaksinave Pfizer, Gjetur në:
<https://www.aa.com.tr/sq/ballkani/shba-ja-i-dhuron-kosov%C3%ABs-mbi-500-mij%C3%AB-doza-t%C3%AB-vaksinave-pfizer/2500033>
3. Akademia e Studimeve Politike, (2019),Ndikimi i digjitalizimit ne ofrimin e sherbimeve te qytetareve, Gjetur në:
http://www.asp.al/pdf/Ndikimi_i_digjitalizimit_ne_sherbimet_publike.pdf
4. COUNCIL OF EUROPE, (7 Prill 2020), Respektimi i demokracisë, shtetit të së drejtës dhe të drejtave të njeriut në kuadrin e krizës sanitare të COVID-19, Gjetur në:
<https://rm.coe.int/sg-information-document-albanian/16809e2116>
5. Deutsche Welle (25 Mars 2020), Kosovë: Rrezohet qeveria e Albin Kurtit synohet krijimi i një qeverie te perkohshme, Gjetur në:
<https://www.dw.com/sq/kosov%C3%AB-rr%C3%ABzohet-qeveria-e-albin-kurtit-synohet-krijimi-i-nj%C3%AB-qeverie-t%C3%AB-p%C3%ABrkohshme/a-52919184>
6. Deutsche Welle (10 Janar 2022). Kosovë: Nga një situatë e mirë epidemiologjike drejtë përkeqësimit, Gjetur në:
<https://www.dw.com/sq/kosov%C3%AB-nga-nj%C3%AB-situat%C3%AB-e-mir%C3%AB-epidemiologjike-drejt-p%C3%ABrkeq%C3%ABsimit/a-60378359>
7. Evropa e Lire, (03 shtator, 2021), Marrëveshja e Washingtonit, Gjetur në:
<https://www.evropaelire.org/a/marreveshja-uashingtonit-nje-vit-pas/31442223.html>
8. Friedrich Erbert Stifftung (Dhjetor 2021). Perspektiva e përgjithshme: Agjenda ekonomike progressive per Kosovën, Gjetur në:
<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kosovo/19202.pdf>

9. FRIEDRICH-EBERT-STIFTUNG, (Nëntor 2020), BOTA E PUNËS NË KOHË PANDEMIE: KRIZË DHE MUNDËSI, Gjetur në:
<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/albanien/16878-20201124.pdf>
10. Grupi për Studime Juridike dhe Politike, (Prill 2021), Shtyllat e nje plani vizionar te qeverisjes: Disa nga prioritetet kyçe për Qeverin Kurti II, Gjetur në:
http://www.legalpoliticalstudies.org/wp-content/uploads/2021/05/GLPS_ShenimPolitikash_PrioriteteteQeverise.pdf
11. GAP INSTITUTE. (2020), Impact of COVID-19 pandemic on local government, Gjetur në:
https://www.institutigap.org/documents/23503_Ndikimi%20i%20pandemis%C3%AB%20COVID19%20n%C3%AB%20pushtetin%20lokal.pdf?fbclid=IwAR1dmr4MX0cKS0q0bVJPhZ41oxj29w2lOejhrhMzUNjJ0iXYdtn5N_igF30
12. Hotez, J. Peter. Preventing the Next Pandemic. Vaccine Diplomacy in a Time of Antiscience. Baltimore. Maryland. USA. John Hopkins University Press. 2021.
13. Helvetas, (Mars 2021), Ndikimi I Covid-19, Gjetur në:
http://helvetas-ks.org/demos/wp-content/uploads/2021/03/Raporti-Covid-19_ALB_02.pdf
14. Instituti Kombëtar I Shëndetësisë Publike të Kosovës, (Mars 2020), Gjetur në:
<https://niph-rks.org/informata-rreth-covid-19/>
15. ILO (31 Mars 2020), Udhezues per punedhenesit ne lidhje me menaxhimin e vendit te punes gjate Covid -19, Gjetur në:
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---act_emp/documents/publication/wcms_749173.pdf
16. Izraeli sot, (04 gusht 2020), Kosova pershendet mearrveshjen Izrael – EBA, Gjetur në:
<https://www.izraelisot.com/2020/08/14/kosova-pershendet-marreveshjen-izrael-eba-meliza-haradinaj-deshmi-per-page-dhe-zhvillim/>
17. Klan Kosova, (Mars 2020), Pandemia Covid 19 sfidat e shekullit XXI, Gjetur në:
<https://klankosova.tv/kolumne/pandemia-covid-19-sfida-e-shekullit-xxi/>

18. Klan Kosova, (04 Shtator 2021) , Një vit nga marrëveshja e 4 shtatorit në Washington, Gjetur në:
<https://klankosova.tv/nje-vit-nga-marreveshja-e-4-shtatorit-ne-washington-video/>
19. Këshilli Gjyqësor I Kosovës, (18 maj 2021), EULEX prezanton Raportin Special për ndikimin e COVID-19 në sundimin e ligjit në Kosovë, Gjetur në:
<https://www.gjygesori-rks.org/2021/05/18/prezantimi-i-raportit-special-te-misionit-te-bashkimit-evropian-per-sundimin-e-ligjit-ne-kosove-per-ndikimin-e-covid-19-ne-sundimin-e-ligjit-ne-kosove/>
20. Kosova live, (22 Maj 2020), Kurti: 720 mije euro janë mbledhur nga diaspora në fondin emergjent të qeverisë, Gjetur në:
<https://kosova.live/kurti-720-mije-euro-jane-mbledhur-nga-diaspora-ne-fondin-emergjent-te-qeverise/>
21. Konrad Adenauer Stiftung - Oda Ekonomike e Kosovës (Dhjetor 2020), Ndikimi I Covid-19, në transformimin digjital, Gjetur në:
<https://www.kas.de/documents/286052/0/Policy+Brief+20-12-11+The+Impact+of+COVID-19++on+Digital+Transformation+%28ALB%29.pdf/a483bea7-5842-2228-df54-02b7f1cd58eb?version=1.0&t=1609943350354>
22. Kickbusch, I., Lister, G., Told, M., Drager, N. (Eds.). Global Health Diplomacy. *Concepts, Issues, Actors, Instruments, Fora and Cases*. Springer. New York. USA. 2013.
23. Misioni I Bashkimit Evropian për Sundimi e Ligjit në Kosovë, EULEX, (18 maj 2021), Ndikimi i COVID-19 në Sundimin e Ligjit në Kosovë - Misioni i BE-së për Sundimin e Ligjit prezanton raportin special të tij, Gjetur në :
<https://www.eulex-kosovo.eu/?page=1,10,2393>
24. Ministria e Shëndetësisë, (Maj 2021),Projekti Emergjent Covid-19 në Kosovë, Gjetur në:
<https://msh.rks-gov.net/wp-content/uploads/2021/05/ALB-SEP -Projekti-Emergjent-COVID-19 Kosove-P173819 compressed.pdf>

25. Ministria e Shëndetësisë (04 Maj 2020),Njoftime rreth coronavirusit, Gjetur në:
<https://msh.rks-gov.net/sq/njoftimi-per-coronavirus/>
26. Minisitria e punëve të Jashtme dhe Diaspores,Diplomacia Digjitale Gjetur në:
<https://www.mfa-ks.net/politika/486/diplomacia-digjitale/486>
27. Ministria e Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale, Tiranë, (Prill 2020). Situata e Pandemisë Covid-19, Gjetur në:
<https://shendetesia.gov.al/wp-content/uploads/2020/05/Urdhri-254-per-protokoll-strehezat..pdf>
28. Minisitria e Punëve të Jashtme dhe Diasporës, Departamenti për Diplomaci ekonomike, Gjetur në:
<https://www.mfa-ks.net/al/ministria/534/departamenti-pr-diplomaci-ekonomike/534>
29. Ministria e Punëve të Jashtme dhe Diasporës (02 shkurt 2021),Kosova dhe Izraeli vendosin marrëdhinë diplomatike mes dy shteteve, Gjetur në:
https://www.mfa-ks.net/single_lajmi/4292
30. Misioni i Bashkimit Evropian për Sundimi e Ligjit në Kosovë, EULEX, (Mars 2020-Mars 2021) Ndikimi i Covid 19 në Sundimin e Ligjit, Gjetur në:
https://www.eulex-kosovo.eu/eul/repository/docs/Covid%20Report%20_AL.pdf
31. Nacionale (11 Prill 2022),Inteligjenca e përgjithshme artificiale mund të jetë e pamundur Gjetur në:
<https://www.nacionale.com/Lajmet/Ngjarja/-Inteligjenca-e-pergjithshme-artificiale-mund-te-jete-e-pamundur-2314>
32. Oda Ekonomike Amerikane e Kosovës, (Prill 2020), Anketë mbi ndikimin e Covid-19 në ndërmarrjet në Kosovë, Gjetur në:
<https://www.amchamksv.org/wp-content/uploads/2020/04/Studim-mbi-Ndikimin-e-COVID-19-n%C3%AB-nd%C3%ABrmarrjet-n%C3%AB-Kosov%C3%AB.pdf>
33. Oda Ekonomike e Kosovës – Konrad Adenauer Stiftung,(Dhjetor 2020), Covid-19 dhe ndikimi në ekonomi, Gjetur në:

- <https://www.kas.de/documents/286052/0/Policy+brief+20-11+27+Opportunities+for+Economic+Recovery+and+Economic+Transformation+%28ALB%29.pdf/5858201a-0461-0e21-ade3-2c836d5c9447?version=1.0&t=1609942716662>
34. Peter Van Aelst, Jay G. Blumler. Political Communication in the Time of Coronavirus. Taylor & Francis, England.UK 2021.
 35. Pieri, Elisa. Pandemics. *The Basics*. Routledge, Taylor & Francis Group. England.UK. 2021.
 36. Qeveria e Kosoves, (Prill 2020). Vendimet e mbledhjes Nr. 01/11. Gjetur në:
<https://kryeministri-ks.net/wpcontent/uploads/2020/03/Vendimi-nr.01-11.pdf>
 37. Qeveria e Kosoves, (Prill 2020). Vendimet e mbledhjes, nr.01/07, Gjetur në:
<https://kryeministri-ks.net/wpcontent/uploads/2020/03/Vendimet-e-Mbledhjes-s%C3%AB-7-t%C3%AB-t%C3%AB-Qeveris%C3%AB-s%C3%ABRepublik%C3%ABs-s%C3%AB-Kosov%C3%ABs-2020.pdf>
 38. Rinvest Instituti (04 gusht 2020), Bashkjetesa me Covid-19, tri shtylla te rimekembjes, Gjetur në:
https://www.riinvestinstitute.org/uploads/files/2020/August/04/Bashkejetesa_me_COVID_-19_Tri_shtyllat_e_rimekembjes1596539010.pdf
 39. Reporter AL, (15 Dhjetor 2021), Inovacion Shëndetësor për të gjithë, Gjetur në:
<https://www.reporter.al/2021/12/15/inovacion-shendetesor-per-te-gjithe/>
 40. Sara E. Davies, Adam Kamradt-Scott, and Simon Rushton. Disease Diplomacy. International Norms and Global Health Security. John Hopkins University Press. USA. 2015.
 41. Sbunker (15 Prill 2020). Diplomacia në kohën e Covid19. Gjetur në:
<https://sbunker.net/op-ed/90471/diplomacia-ne-kohen-e-covid19/>
 42. Strategjia e Politikës së Jashtme, (13 Dhjetor 2018), Dokumenti Strategjike per politik,Gjetur në:
<https://konsultimet.rks-gov.net/Storage/Consultations/09-33-51-13122018/Dokumenti%20Strategjik%20per%20Politiken%20e%20Jashtme%20-%20Drafti%20Final.docx>

43. The World Bank, (Maj 2020), Si COVID-19 Mund të Ndikojë në Varfërinë dhe Mirëqënien e Familjeve në Ballkanin Perëndimor, Gjetur në:
<https://thedocs.worldbank.org/en/doc/253301590709924620-0080022020/original/RERnoteWeBapovertyimpactsCovid1920May20202ALB.pdf>
44. The voice of the America, (02 mars 2021) , Izraeli dhe Kosova vendosin marredheniet diplomatike, Gjetur në:
<https://editorials.voa.gov/a/5798753.html>
45. The World Bank, (29 prill 2020), Ekonomia e Kosovës parashikohet të ketë rënie prej 4.5 për qind në vitin 2020 për shkak të Covid-19, Gjetur në:
<https://www.worldbank.org/sq/news/press-release/2020/04/29/kosovo-economy-projected-to-contract-by-45-percent-in-2020-due-to-covid-19>
46. The World Bank, (2020), Zhvillimet e fundit ekonomike, Ballkani Perendimor RRE #17, Gjetur në:
<https://thedocs.worldbank.org/en/doc/879051588144489517-0080022020/original/RER17KosovoCountryNoteALB.pdf>
47. The World Bank, (19 Qershor 2020), Kosovo's Economy Projected to Contract by 4.5 Percent in 2020 Due to COVID-19. Gjetur në:
<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/04/29/kosovo-economy-projected-tocontract-by-45-percent-in-2020-due-to-covid-19>
48. The World Bank,(Tetor 2020),Recesioni thellohet teksa Pandemia Covid-19 kërcnon vendet e punës dhe uljen e varfërisë në Kosovë, Gjetur në:
<https://www.worldbank.org/sq/news/press-release/2020/10/22/recession-deepens-as-covid-19-pandemic-threatens-jobs-and-poverty-reduction-in-kosovo>
49. UNMIK, (1 Tetor 2020), Raport i Sekretarit të Përgjithshëm të Kombeve të Bashkuara për Misionin e Administratës së Përkohshme të Kombeve të Bashkuara në Kosovë. Gjetur në:
https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/raporti_i_sekretarit_te_pergjithshe_m_per_unmik-un_01_tetor_2020_s-2020-964_1.pdf

50. UNMIK, (20 prill 2020) Udhëzuesi për Covid 19, Gjetur në:
https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/alb_ohchr_covid-19_guidance.pdf
51. UNIMK, (27 prill 2020), UDHËZIMET NGA OHCHR PËR COVID-19 DHE NDIKIMI NË TË DREJTA TË NJERIUT, Gjetur në:
<https://unmik.unmissions.org/sq/udh%C3%ABzimet-nga-ohchr-p%C3%ABr-covid-19-dhe-ndikimi-n%C3%AB-t%C3%AB-drejta-t%C3%AB-njeriut-tani-edhe-n%C3%AB-shqip-dhe-serbisht>
52. Wikipedia (Mars 2020). coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në:
https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo
53. Wikipedia, (Dhjetor 2019), SARS, Gjetur në:
<https://en.wikipedia.org/wiki/SARS>
54. Wikipedia, (2009), H1N1, Gjetur në:
https://en.wikipedia.org/wiki/Influenza_A_virus_subtype_H1N1
55. Wikipedia, (Qershor 2012), MERS, Gjetur në:
<https://en.wikipedia.org/wiki/MERS>
56. Wikipedia, (Dhjetor 2013), African Ebola, Gjetur në:
https://en.wikipedia.org/wiki/Western_African_Ebola_virus_epidemic
57. Wikipedia, (Dhjetor 2013), Ebola, Gjetur në:
<https://en.wikipedia.org/wiki/Ebola>
58. Wikipedia (2020), coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në :
https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo
59. Wikipedia (Prill 2020). coronavirus pandemic in Kosovo. Gjetur në:
https://en.wikipedia.org/wiki/2020_coronavirus_pandemic_in_Kosovo
60. Wikipedia, (Mars 2020), Pandemia Covid 19, Gjetur në:
https://sq.wikipedia.org/wiki/Pandemia_e_COVID-19
61. Wikipedia (Mars 2020), Covid-19, Gjetur në:
<https://sq.wikipedia.org/wiki/COVID-19>
62. Wikipedia (07 Mars 2020), Inteligjenca artificiale Gjetur në:
https://sq.wikipedia.org/wiki/Inteligjenca_artificiale